

RAPPORTAGE

Onderzoek naar studiesucces bij tweedegraads- lerarenopleidingen

Maatregelen voor verminderen
van studieuitval en verhogen van
studiesucces

RAPPORTAGE

Onderzoek naar studiesucces bij tweedegraads- lerarenopleidingen

Maatregelen voor verminderen van studieuitval
en verhogen van studiesucces

Susanne de Zwart | Thijs van den Berg | Esther van der Mark

63029 | 6 oktober 2021

Inhoudsopgave

1. Inleiding en aanleiding van dit onderzoek...4	5. Fase 2: Begeleiding van studenten19
1.1 Aanleiding..... 4	5.1 Inleiding.....19
1.2 Van actieonderzoek naar goede voorbeelden en leren van elkaar..... 4	5.2 Vertaling van de onderwijspedagogische visie19
1.3 Scoping en keuzes voor dit onderzoek.....6	6. Fase 3: Studeerbaarheid22
1.4 Leeswijzer rapportage.....6	6.1 Inleiding.....22
2. Uitkomsten data-analyse: mogelijke oorzaken uitval en selectie voorbeelden..... 7	6.2 Verbondenheid studenten met opleiding22
2.1 Inleiding.....7	6.3 Studeerbaarheid vergroten door evenwichtig curriculum24
2.2 Inzicht in eventuele oorzaken van uitval op basis van de cijfers.....7	6.4 Aanpassen onderwijs aan vraag: onderwijslogistiek en flexibilisering25
2.3 Analyse studiesucces per opleiding en selectie van voorbeelden9	7. Fase 4: Diplomering28
3. Voorbeelden per fase in het studieproces....11	7.1 Begeleiding langstudeerders en voorkomen groenpluk.....28
3.1 Inleiding deep dives..... 11	8. Reflectie studenten31
3.2 Maatregelen bevorderen studiesucces per fase in de studieloopbaan..... 11	9. Conclusie en aanbevelingen voor het verder verhogen van studiesucces.....33
3.3 Meta-analyse over verhogen studiesucces12	9.1 Inleiding.....33
4. Fase 1: Oriëntatie en intake 14	9.2 Oorzaken uitval.....33
4.1 Oriëntatie op het leraarschap.....14	9.3 Reflectie op de maatregelen om studiesucces te bevorderen34
4.2 Intakeprocedure15	9.4 Aanbevelingen35
4.3 Schakel- en bijspijkertrajecten17	

HOOFDSTUK 1

Inleiding en aanleiding van dit onderzoek

1.1 Aanleiding

Studenten die een tweedegraadslerarenopleiding volgen, vallen bovengemiddeld veel uit en doen vaker langer dan vijf jaar over hun studie. De Keuzegids hbo 2020 gaf inzicht in deze uitval en verblijfsduur.

Daarin werd onder andere aangegeven dat van alle hbo-studenten 84,3 procent in het tweede jaar nog steeds een opleiding volgt, dit percentage studenten onder de tweedegraadslerarenopleidingen lag met 77,6 procent beduidend lager. Bij de exacte vakken gaat ruim 80 procent van de studenten door naar het tweede jaar. Dat zijn er weliswaar meer, maar het aantal ligt nog steeds onder het landelijk gemiddelde. Ook halen studenten van de lerarenopleidingen minder dan gemiddeld binnen vijf jaar een diploma¹.

Uiteraard is deze ontwikkeling niet wenselijk voor zowel studenten als voor middelbare scholen, die kampen met een groeiend lerarentekort, met name bij vakken als Duits, wis- en natuurkunde.

Om het lerarentekort omlaag te krijgen, probeert het kabinet met onder meer zij-instromers en verkorte lerarenopleidingen meer docenten voor de klas te krijgen. Volgens de onderzoekers van de Keuzegids hbo – die elk jaar verschijnt en studenten helpt bij een studiekeuze – is er echter meer nodig. ‘Hoewel de instroom van de lerarenopleidingen de afgelopen drie jaar is gestegen, lost dit niets op als studenten de opleiding vervolgens niet afmaken. Het is tijd voor de volgende stap: het vergroten van het studiesucces,’ stellen zij.

Eind 2019, net voor het uitbreken van de coronacrisis heeft minister van Engelshoven toegezegd meerjarig actieonderzoek uit te voeren naar deze uitval, om maatregelen te onderzoeken die direct ook geïmplementeerd kunnen worden. Meerdere tweedegraadslerarenopleidingen waren bereid aan dat onderzoek bij te dragen.

Er is aan Berenschot gevraagd dit actieonderzoek bij de verschillende tweedegraadslerarenopleidingen op te zetten en te monitoren.

1.2 Van actieonderzoek naar goede voorbeelden en leren van elkaar

In 2020 bij de start van het onderzoek is de coronacrisis uitgebroken en was het ook bij de tweedegraadslerarenopleidingen alle hens aan dek om studenten zo goed mogelijk als het kon digitaal onderwijs te geven, de stages te ondersteunen en de studenten op alle vlakken zo goed mogelijk te begeleiden. Op dat moment is door ADEF, het Algemeen Directeurenoverleg Educatieve Faculteiten, het signaal afgegeven dat het actieonderzoek, zoals het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (OCW) dat voor ogen had, voor hen in die periode absoluut niet haalbaar was. Het voorgenomen actieonderzoek vergde van de opleidingen dat zijzelf nieuwe maatregelen implementeren en zelf gedurende een langere periode onderzoek doen (met begeleiding van Berenschot). Dit type onderzoek, waarbij dus direct geïmplementeerd wordt, leek in eerste instantie een goede keuze: je onderneemt direct de nodige actie, terwijl er op de achtergrond onderzoek gedaan wordt. De belasting van dit type onderzoek is wel hoog, zowel voor de docenten als voor studenten.

¹ <https://www.parool.nl/nederland/studenten-haken-opvallend-vaak-af-bij-lerarenopleidingen~bffde88b>

Er komt immers een (gedeeltelijk) nieuwe of aanvullende werkwijze en de deelnemers worden al werkendeweg bevraagd om de effectiviteit te kunnen meten. Dit was geen gelukkige combinatie in de bij de aanvang van het onderzoek nog niet voorziene coronacrisis.

Het Ministerie van OCW heeft daarom samen met ADEF en Berenschot gezien wat voor de tweedegraadslerarenopleidingen in die periode wel bij zou dragen aan het bevorderen van het studiesucces gezien de omstandigheden. Het uitgangspunt bleef de oproep van de Tweede Kamer om zo snel als mogelijk de oorzaken en mogelijke interventies op het te lage studiesucces bij de tweedegraadslerarenopleidingen in kaart te krijgen. Het uitgangspunt bleef dat lerarenopleidingen daarbij van elkaar kunnen leren. Het onderzoek wil hiermee een stap concreter en dieper gaan dan het eerder gedane onderzoek. Er is namelijk al veel bekend uit eerder onderzoek aangaande oorzaken, maatregelen en knelpunten bij het optreden en verminderen van studieuitval/verhogen van studiesucces in het hbo.

In samenspraak met alle partijen heeft Berenschot de volgende vragen beantwoord in deze rapportage:

- Is er meer inzicht te verkrijgen in de oorzaken van uitval bij de tweedegraadslerarenopleidingen op basis van een analyse van DUO cijfers?
- Zijn er opleidingen die het gezien de cijfers beter doen dan anderen voor wat betreft doorstroom en gediplomeerde uitstroom?
- Welke maatregelen worden bij deze opleidingen ingezet om studiesucces te bevorderen? Welke maatregelen lijken volgens de teams en studenten in de praktijk succesvol en waarom?

We hebben daartoe de volgende aanpak gevolgd:

1. **Deskresearch:** In plaats van een (te arbeidsintensieve) zelfscan bij alle tweedegraadslerarenopleidingen heeft Berenschot deskresearch uitgevoerd op de brede onderzoeken over studiesucces en de specifieke onderzoeken die per instelling bij de tweedegraadslerarenopleidingen in de afgelopen jaren zijn uitgevoerd.
2. **(Historische) cijferanalyse en selectie van voorbeelden:** Vervolgens is een uitvraag gedaan bij DUO naar cohorten studenten uit voorgaande jaren per instelling en type lerarenopleiding (niet openbare informatie). Hiertoe heeft Berenschot in overleg met de klankbordgroep de informatie opgevraagd zoals weergegeven in hoofdstuk 2.

Het doel van de analyse was tweeledig:

- a. Meer inzicht verkrijgen in de eventuele oorzaken van uitval op de tweedegraadslerarenopleidingen op basis van cijfers.
- b. Het richten van het vervolgonderzoek: ADEF had aangegeven dat het onderzoek aan waarde zou winnen als het gericht zou worden op een selectie van opleidingen/instellingen. Deze selectie vond plaats door te bezien bij welke opleidingen het studentsucces relatief hoger lag dan bij andere opleidingen.

In overleg met het Ministerie van OCW en ADEF is afgesproken welke selectiecriteria gehanteerd worden om te komen tot maximaal vijf instellingen met tweedegraadslerarenopleidingen ten behoeve van het ophalen van voorbeelden. In de selectie is het volgende meegewogen:

- c. Bij de analyse is met name gekeken naar het studiesucces van de tweedegraadslerarenopleidingen in de *tekortvakken*.
- d. Voor het studiesucces is gekeken naar de *uitval of switch na één jaar* en naar *diplomarendement* per instelling per tekortvak.
- e. We hebben bij de opleidingen/instellingen die op bovenstaande criteria op basis van de cijfers het best scoren, ook nog gekeken naar de uitval/switch na één jaar en diplomarendement bij een tweedegraadslerarenopleiding met meer studenten zoals Engels en Geschiedenis. Dit is besloten in de klankbordgroep, omdat de opleidingen in de tekortsectoren vaak een kleine populatie hebben en daar wellicht niet alles aan af te meten valt.

3. **Deep dives:** door middel van deep dives heeft het onderzoeksteam zich ondergedompeld in de tweedegraadslerarenopleidingen van vijf hogescholen om zo gezamenlijk de voorbeelden verder uit te diepen. Deze deep dives zijn voorafgegaan door een vragenlijst en deskresearch. Vervolgens is met verschillende stakeholders van de hogescholen (opleidingsmanagers, docenten, studenten, beleidsadviseurs en dergelijke) in gesprek gegaan over de volgende onderwerpen:
 - a. Het verhaal achter de cijfers: wat is de eigen analyse van de oorzaken van het studentsucces en uitval uit de lerarenopleidingen? (vanuit meerdere perspectieven)
 - b. Welke maatregelen of combinatie van maatregelen worden ingezet om het studentsucces te bevorderen en uitval te voorkomen? (voor corona en tijdens corona?)

- c. Welke maatregelen blijken in de praktijk succesvol (voorbeeld) en welke maatregelen hebben geen effect? En waarom? Hoe vindt onderzoek plaats naar succesvolle interventies?
- d. Welke randvoorwaarden zijn nodig om studiesucces op de tweedegraadslerarenopleidingen te verbeteren?

4. Rapportage

- 5. **Uitwisselingsbijeenkomsten:** deze rapportage wordt besproken in een brede uitwisselingsbijeenkomst onder tweedegraadslerarenopleidingen, georganiseerd door ADEF. Deze bijeenkomst is de start van een uitwisselingsnetwerk in ADEF verband, om met alle tweedegraadslerarenopleidingen snel en adequaat effectieve interventies uit te kunnen wisselen tussen onderwijsteams.

1.3 Scoping en keuzes voor dit onderzoek

De aandacht voor studiesucces hbo-breed en bij tweedegraadslerarenopleidingen in het bijzonder is natuurlijk geen nieuw thema. Er is tal van onderzoek uitgevoerd naar de in- door- en uitstroom van hbo studenten en van de oorzaken en mogelijke maatregelen om uitval te kunnen voorkomen. In de kwaliteitsafspraken van de hogescholen maar uiteraard ook in de plannen die zijn opgesteld in het kader van het NPO wordt door de hogescholen veelal een samenhangend beeld instellingsbreed geschetst waarin gekomen wordt van analyse tot maatregelen en beoogde effecten. We definiëren studiesucces in dit onderzoek niet in de smalle zin van 'studierendement' maar in brede zin: onnodige uitval en vertraging van de opleiding voorkomen en het faciliteren/bevorderen van bredere persoonsvorming die studenten tijdens hun studietijd doormaken en die cruciaal is voor het voorbereiden op hun rol als betrokken professionals.

Voor dit onderzoek hebben we, in overleg met het Ministerie van OCW en de betrokken instellingen, gekozen voor het in kaart brengen van concrete voorbeelden van maatregelen die de onderwijsteams inzetten bij de tweedegraadslerarenopleidingen om studiesucces te verhogen. Deze concrete voorbeelden zijn veelal nog niet op effectiviteit gemonitord, maar de (eerste) ervaringen van de teams en de studenten zijn daarin meegenomen. Er is wel voor gekozen deze voorbeelden op te nemen in deze publicatie om andere opleidingen te inspireren, kennis te delen en op basis daarvan te kunnen versnellen. Het is een groeidocument waarop tussen de opleidingen kennis uitgewisseld kan blijven worden, zeker ook naar aanleiding van de NPO plannen die onlangs zijn opgeleverd.

ADEF maakt een start met het uitwisselen van deze voorbeelden tijdens een brede bijeenkomst voor alle instellingen met tweedegraadslerarenopleidingen.

1.4 Leeswijzer rapportage

De beschikbare literatuur, cijfermatige analyse en verkregen inzichten uit deep dives zijn verwerkt in deze rapportage, met daarin opgenomen succesvolle interventies om studiesucces bij de tweedegraadslerarenopleidingen te verhogen inclusief bijbehorende criteria en randvoorwaarden. In hoofdstuk 2 bespreken we mogelijke oorzaken van uitval en de selectie van voorbeelden. In de hoofdstukken 3 tot en met 7 wordt aandacht besteed aan de opgehaalde voorbeelden per fase in het studieproces. We sluiten de rapportage af met conclusies en aanbevelingen.

HOOFDSTUK 2

Uitkomsten data-analyse: mogelijke oorzaken uitval en selectie voorbeelden

2.1 Inleiding

Zoals in het vorige hoofdstuk aangegeven is ervoor gekozen om de voorbeelden op te halen vanuit een bredere analyse.

De volgende vragen stonden daarbij centraal:

1. Kunnen we op basis van databestanden van DUO meer inzicht verkrijgen in de eventuele oorzaken van uitval op de tweedegraadslerarenopleidingen?
 - a. Bij welke tweedegraadslerarenopleidingen zien we meer danwel minder uitval in het verleden
 - b. Is er onderscheid te maken in kenmerken van de studenten, bijvoorbeeld leeftijd of vooropleiding van de student?
2. Komt uit de cijfers van de afgelopen tien jaar naar voren dat een type tweedegraadslerarenopleiding het voor wat betreft uitval/studentsucces beter doet dan de anderen, zodat we de opleidingen en instellingen kunnen detecteren bij wie het interessant is na te gaan wat hun werkzame interventies zijn?

2.2 Inzicht in eventuele oorzaken van uitval op basis van de cijfers

In samenspraak met de opleidingen is door DUO een (AVG-proof anoniem) gegevensbestand aangeleverd met de volgende gegevens:

- Studenten (geanonimiseerd) van de instroomjaren 2010 tot en met 2019 per instelling en type tweedegraadslerarenopleiding, en opleidingsvorm (voltijd, deeltijd, duaal).
- Diploma behaald dan wel, switch of uitval in verschillende jaren na inschrijving.
- Studentkenmerken: geslacht, leeftijd bij instroom, VO vooropleiding, gemiddeld eindcijfer en eindcijfer voor het vak Nederlands, extra inschrijvingen bij andere opleidingen.

Om een beeld te krijgen van de mate van studiesucces bij tweedegraadslerarenopleidingen, hebben we gekeken hoe deze opleidingen presteren ten opzichte van de gehele hbo-sector. Wij hebben hiervoor de indicator uitval of switch na één jaar opleiding gebruikt. Het landelijk gemiddelde voor deze indicator lag in het collegejaar 2016-2017 op 64%. Dat betekent dat 36% van de studenten na één jaar opleiding stopt met studeren aan het hbo of naar een andere studie overstapt (Cuppen & Mulder, 2018). Op basis van de cijfers die wij van DUO hebben ontvangen blijkt dat veel tweedegraadslerarenopleidingen wat betreft uitval of switch na één jaar onder het landelijke gemiddelde scoren.

Als we inzoomen op het percentage studenten aan tweedegraadslerarenopleidingen dat na het eerste jaar doorgaat met de studie, dan zien we dat er tussen de verschillende jaren soms grote verschillen zitten en dat er ook binnen de instellingen er opleidingen zijn die goed scoren wat betreft dit percentage en ook opleidingen die het minder goed doen.

Als we kijken naar de bekende tekortvakken Nederlands, Duits, Frans, Schei-, natuur- en wiskunde dan zien we dat in de helft van de gevallen de opleidingen boven het gemiddelde van 64% scoort als het gaat om uitval of switch na jaar één.

Op basis van de gegevens van DUO valt een aantal zaken op bij de uitval van studenten in de tweedegraadslerarenopleidingen. In de eerste plaats hebben we gekeken naar vooropleiding van de studenten. Daarin valt op dat studenten met een vwo-diploma na één jaar een stuk minder uitvallen of switchen dan studenten met een andere vo-vooropleiding. Het verschil met studenten met een havodiploma is 28%. Studenten met een havo-achtergrond verschillen vervolgens niet of nauwelijks met studenten met een vmbo gl/tl diploma als gekeken wordt naar uitval of switch na één jaar.

Mogelijk is dit te verklaren door de hogere leeftijd waarop studenten met een vmbo-achtergrond aan een tweedegraadslerarenopleiding beginnen (aangezien zij eerst ook nog een mbo-opleiding hebben gevolgd).

VO-diploma	% vervolgopleiding na één jaar	% vervolgopleiding na twee jaar
havo	59%	49%
vbo	65%	58%
vmbo-bl	48%	38%
vmbo-gl	58%	52%
vmbo-kl	52%	45%
vmbo-tl	57%	49%
vwo	76%	67%
Eindtotaal	61%	52%

Het eindcijfer voor Nederlands en ook het gemiddelde eindcijfer van het vo lijkt een verklarende factor om de studie goed te vervolgen na één jaar.

Mannen vallen uit of switchen vaker dan vrouwen na het eerste jaar (9%) en het tweede jaar (11%).

Geslacht	% vervolg opleiding na één jaar	% vervolg opleiding na twee jaar
Mannen	57%	47%
Vrouwen	66%	58%
Eindtotaal	62%	53%

Tenslotte komt uit de cijfers naar voren dat studenten naarmate ze ouder zijn als ze de tweedegraadslerarenopleiding starten ook vaker succesvol doorstromen en uitstromen. Boven de zestig jaar zwakt dit effect overigens af.

Op basis van de cijfers is dus waar te nemen dat studenten in algemene zin vaker uitvallen bij een tweedegraadslerarenopleiding dan gemiddeld in het hbo. In welke mate verschillen de studie en de studenten van tweedegraadslerarenopleidingen van andere hbo-studies en studenten en zou dit het verschil in studiesucces kunnen verklaren? Hiernaar is recent geen onderzoek gedaan. Er is wel een onderzoek beschikbaar van 2008-2009 waarin deze groepen worden vergeleken: het gaat om de Startmonitor 2008-2009 van ResearchNed. Aan studenten van niet-pabo hbo onderwijsopleidingen en overige hbo- en wo-studenten werd gevraagd wat de reden was dat zij gestopt zijn met hun studie, de volgende resultaten waren hierin zichtbaar:

Reden om te stoppen	Pabo	Hbo-onderwijs overig	Hbo overig	Wo
Verkeerde studiekeuze	48	42	70	79
Niet voldoende gemotiveerd voor deze opleiding	30	13	57	67
Moeite met manier van onderwijs geven	32	37	40	37
De studie is te zwaar	32	49	23	25
Onvoldoende studiebegeleiding	15	12	25	19
Moeite met de overgang/aansluiting vanuit vooropleiding	21	18	23	23
Persoonlijke omstandigheden	28	24	10	19
Vanwege functionele beperking	17	6	7	8
Anders	21	26	18	16

Tabel 1. Redenen om te stoppen met studie (in %) (Startmonitor 2008-2009, ResearchNed).

Kijkend naar de bovenstaande uitkomsten is er een aantal interessante verschillen waar te nemen tussen de hbo (tweedegraads) onderwijsopleidingen en de gemiddelde hbo-/wo-student. Zo is te zien dat met name de studenten van tweedegraadslerarenopleiding, maar ook pabostudenten, minder vaak dan gemiddeld stoppen omdat zij de verkeerde studiekeuze gemaakt hebben en/of niet voldoende gemotiveerd zijn voor de opleiding. De zwaarte van de studie is voor hen duidelijk vaker een reden om te stoppen dan voor de gemiddelde hbo-/wo-student. Het bovenstaande lijkt dus te onderschrijven dat kijkend naar studiesucces de problematiek bij tweedegraadslerarenopleidingen niet een-op-een te vergelijken is met de gemiddelde hbo-studie.

In dit onderzoek wordt als belangrijkste redenen van studenten om de studie te staken, de wijze waarop het onderwijs wordt vormgegeven en de zwaarte van de studie aangegeven.

Ook uit het brede onderzoek² wordt aangegeven dat ook als studenten de juiste keuze hebben gemaakt, zij in de eerste honderd dagen moeten wennen aan de manier waarop het onderwijs is vormgegeven. De cultuur, mate van vrijheid, hoeveelheid lesstof, lesprogrammering, gevraagde studievaardigheden enzovoorts. zijn anders dan in het vo of mbo. Daaraan aandacht besteden direct in de eerste honderd dagen loont zich.

Vanuit de interviews met de studenten van tweedegraadslerarenopleidingen die wij spraken in dit onderzoek werden de volgende aanvullende punten gezien als oorzaak van uitval:

- Er wordt van de tweedegraadslerarenopleidingen studenten al vroeg een zekere mate van vakvolwassenheid en professionele rijping verwacht. De stages vinden vroegtijdig in de opleiding plaats, waar de beginnende leraar in bezit moet zijn van een basisset aan kennis, vaardigheden en competenties. Een student heeft dus minder tijd om te acclimatiseren en in een studie te groeien dan de gemiddelde hbo-student.
- Voor sommige tweedegraadslerarenopleidingen geldt dat er voor het vakgebied (bijvoorbeeld geschiedenis) geen aanpalende hbo opleiding bestaat. Dit betekent dat studenten die iets willen met het vak geschiedenis automatisch uitkomen bij de tweedegraadslerarenopleiding, terwijl het vak van leraar niet de aanleiding was om voor deze studie te kiezen.

- Er studeren veel studenten in deeltijd en hebben dus naast hun studie een baan. De combinatie van gezin, baan en studie wordt door de instellingen aangegeven als oorzaak van uitval. De opleidingen zien dat de aanstellingen van de studenten steeds groter worden als gevolg van de schaarste op de arbeidsmarkt.
- Groenpluk: de opleidingen ervaren dat er zeer actief getrokken wordt aan studenten van de tweedegraadslerarenopleidingen, zowel door scholen als door bemiddelingsbureaus. Dit heeft tot gevolg dat studenten lang studeren of hun opleiding niet afmaken.

2.3 Analyse studiesucces per opleiding en selectie van voorbeelden

Om een beeld te krijgen van de mate van studiesucces bij tweedegraadslerarenopleidingen, hebben we gekeken hoe deze opleidingen presteren ten opzichte van de gehele hbo-sector. Wij hebben hiervoor de indicator uitval of switch na één jaar opleiding gebruikt. Het landelijk gemiddelde voor deze indicator lag in het collegejaar 2016-2017 op 64%. Dat betekent dat 36% van de studenten na één jaar opleiding stopt met studeren aan het hbo of naar een andere studie overstapt (Cuppen & Mulder, 2018). Op basis van de cijfers die wij van DUO hebben ontvangen blijkt dat veel tweedegraadslerarenopleidingen wat betreft uitval of switch na één jaar onder het landelijke gemiddelde scoren.

Als we inzoomen op het percentage studenten aan tweedegraadslerarenopleidingen dat na het eerste jaar doorgaat met de studie, dan zien we dat er tussen de verschillende jaren soms grote verschillen zitten en dat er ook binnen de instellingen er opleidingen zijn die goed scoren wat betreft dit percentage en ook opleidingen die het minder goed doen.

Als we kijken naar de bekende tekortvakken Nederlands, Duits, Frans, schei-, natuur- en wiskunde dan zien we dat in de helft van de gevallen de opleidingen boven het gemiddelde van 64% scoort als het gaat om uitval of switch na jaar één.

² Van Berkel, H., Jansen, E. & Bax, A (2012). Studiesucces bevorderen; het kan en is niet moeilijk.

Zoals eerder aangegeven is samen met ADEF en het Ministerie van OCW afgesproken dat een selectie wordt gemaakt van instellingen die het relatief goed doen op een aantal indicatoren van studiesucces, met name bij de tekortvakken in de tweedegraadslerarenopleidingen. Bij de selectie van de voorbeelden is uitgegaan van de volgende criteria:

- Studiesucces van de tweedegraadslerarenopleidingen in de *tekortvakken*.
- Ten behoeve van het studiesucces is gekeken naar de *uitval of switch na één jaar* en naar *diplomarendement* per instelling per tekortvak.
- We hebben bij de opleidingen/instellingen die op bovenstaande criteria op basis van de cijfers het best scoren ook nog gekeken naar de uitval/switch na één jaar en diplomarendement bij een tweedegraadslerarenopleiding met meer studenten zoals Engels en geschiedenis. Dit is besloten in de klankbordgroep, omdat de opleidingen in de tekortsectoren vaak een kleine populatie hebben en daar wellicht niet alles aan af te meten valt.
- Bij de vergelijking van de cijfers over tien jaar zien we dat het zowel uitval en switch na één jaar en het diplomarendement in de tekortvakken flink schommelen en dat daar niet direct een lijn uit te halen valt. Die schommelingen komen uiteraard door het kleine aantal studenten op deze opleidingen. De cijfers liggen ook dicht bij elkaar tussen de verschillende opleidingen en instellingen. Als we naar het totaal kijken van de tekortvakken en het derde criterium meenemen kwamen wij vanuit de DUO gegevens tot de volgende hogescholen die wat hoger scoren dan anderen: Driestar hogeschool, Fontys, HAN, NHL Stenden, hogeschool Utrecht en Hogeschool Rotterdam. In overleg is ervoor gekozen om 'deep dives' uit te voeren bij de eerste vijf hogescholen.

HOOFDSTUK 3

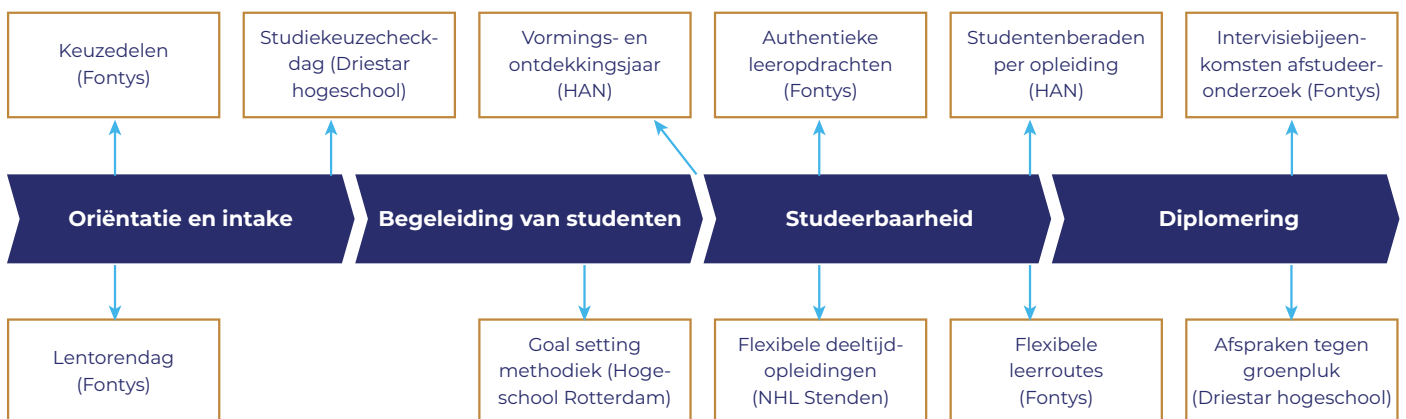
Voorbeelden per fase in het studieproces

3.1 Inleiding deep dives

De vijf hogescholen hebben we gevraagd om de maatregelen die zij treffen om studiesucces te bevorderen en die zijzelf op basis van onderzoek, eigen ervaring en/of ervaringen van studenten waarschijnlijk succesvol zijn uit te werken. We merkten dat in deze coronatijd veel nieuwe maatregelen of intensivering van maatregelen waren ingezet, deze zijn ook meegenomen in de gesprekken. Op basis van de brede inventarisatie zagen we ook dat weinig tot geen maatregelen die worden ingezet daadwerkelijk (langdurig) onderzocht zijn op effectiviteit. We gaan daarom uit van de eigen ervaring van de onderwijsteams en studenten.

3.2 Maatregelen bevorderen studiesucces per fase in de studieloopbaan

De maatregelen om studieuitval te verminderen en studiesucces te verhogen hebben we geplaatst in het studieproces van de student (figuur 1). We hebben voor deze fase indeling gekozen omdat de instellingen die we spraken ook heel bewust verschillende maatregelen inzetten in verschillende fasen, mede op basis van beschikbare kennis en ervaring over het bevorderen van studiesucces.

Figuur 1. Maatregelen in het studieproces.

Hierna worden eerst de algemene inzichten uiteengezet, waarna de opgehaalde inzichten ofwel voorbeelden per fase in het studieproces volgen. In de bespreking kiezen we voor een combinatie van theorie en praktijk, de theoretische inzichten uit de literatuur worden gekoppeld aan praktijkinzichten van de vijf hogescholen. Dit biedt een basis van waaruit we kijken naar en reflecteren op het thema studiesucces bij de tweedegraadslerarenopleidingen.

3.3 Meta-analyse over verhogen studiesucces

Oorzaken voor achterblijvend studiesucces

Er is veel onderzoek gedaan naar factoren die studiesucces verklaren. Zo is er in 2012 een grootschalige meta-analyse³ uitgevoerd van meer dan 7.000 artikelen en 241 datasets van onderzoek naar de invloed van psychologische en demografische kenmerken van studenten op hun studieresultaten, uitgedrukt in het gemiddelde van hun cijfers. Uit deze analyse bleek dat demografische kenmerken een geringe invloed hebben op studiesucces in het hoger onderwijs. Factoren die een middel-groot effect hadden, waren het gemiddelde cijfer in het voortgezet onderwijs, academische vaardigheden, gevoel van academische competentie, inspanningsregulatie en de doelen die studenten zichzelf stellen. Het sterkste effect echter had het gevoel van competentie bij de student om een bepaalde score op een test te behalen. Te zien is dus dat naast competentie, met name intrinsieke factoren bij de student bepalend zijn in zijn studiesucces.

In welke mate zijn deze factoren echter te beïnvloeden aan de hand van veranderingen binnen de schoolomgeving? Volgens Marzano⁴ wordt gemiddeld 20-30% van 'student achievement' verklaard door factoren in de schoolomgeving, de rest door factoren daarbuiten. Een effectieve school en/of een effectieve docent kunnen achterstanden onder studenten als gevolg van bijvoorbeeld sociaal of cultureel milieu of aanleg verminderen of doen verdwijnen. Ander onderzoek⁵ komt met 40% op een hogere bijdrage voor schoolfactoren uit. Dit betekent dus dat studenten het in de eerste plaats uiteraard zelf moeten doen, maar dat de instelling zelf toch een aanzienlijk aandeel heeft in het bevorderen van het succes bij de student.

Volgens Vincent Tinto⁶ zijn er drie grote bronnen voor studie-uitval: academische moeilijkheden, onkunde van individuen om problemen rond hun eigen onderwijs- en werkdoelen op te lossen en het niet lukken om opgenomen worden en blijven in het intellectuele en sociale leven van de institutie. Hiermee verklaart hij uitval dus niet alleen vanuit problemen bij de student zelf, maar ook in de sociale en academische integratie van de studenten.

In het 'frustration-selfesteem'-model⁷ wordt uitval verklaard doordat slechte (onderwijs)prestaties het zelfbeeld van studenten zo aantasten dat zij de onderwijsomgeving gaan mijden en uitvallen. In dit model worden verklaringen vooral gezocht in intern-psychologische processen bij studenten. Hier is sprake van een vicieuze cirkel waarin een aantal slechte prestaties leidt tot ontvreemding en daarmee de kans op uitval verhoogd wordt. Dit betekent dus dat ook vanuit intern-psychologisch oogpunt de omgeving een versterkende factor is bij tegenvallende resultaten.

Factoren voor effectieve aanpak studiesucces

Vincent Tinto heeft naast het identificeren van bronnen voor uitval ook onderzoek gedaan naar factoren waar een effectieve aanpak van studiesucces aan moet voldoen. Volgens hem hebben studenten integratie nodig in formele (prestaties) en informele (interactie met insituut/docenten) academische systemen en in formele (extracurriculaire) en informele (contact met klasgenoten) sociale systemen om de kans op uitval zo klein mogelijk te maken. Instellingen moeten zich dus niet alleen op de doelen en betrokkenheid van de student richten maar ook op de eigen doelen en betrokkenheid.

Tinto hanteert drie uitgangspunten voor een effectieve studiesucces bevorderingsprogramma:

- Betrokkenheid met studenten, de programma's dienen het welzijn van de studenten als primaire hoofddoel te stellen.
- Het programma is gericht op het onderwijs voor alle studenten en niet slechts een paar studenten.
- Het programma moet gericht zijn op het ontwikkelen van een ondersteunende sociale onderwijsomgeving, waar alle studenten opgenomen worden als competente leden.

Dit betekent dat studiesucces niet met een aantal korte termijn plaatselijke ingrepen te verhogen is, maar dat het veel meer de integrale programma's over langere termijn zijn die tot daadwerkelijke verbetering leiden. Waarin het eigenaarschap ligt bij de mensen die de verandering daadwerkelijk moeten gaan doorvoeren, maar er wel vanuit een systematisch campus-brede benadering op studiesucces gehandeld wordt. De meeste inspanning is hiervoor aan het begin van het proces nodig waar integratie moet plaatsvinden en de student geleerd wordt om doelen te stellen en zichzelf te reguleren.

3 Richardson, M., Abraham, C., & Bond, R. (2012). Psychological correlates of university students' academic performance: A systematic review and meta-analysis. *Psychological Bulletin*, 138(2), 353-387. doi: 10.1037/a0026838

4 Marzano, R. J. (2003). *What Works in Schools: Translating Research into Action*. Alexandria: ASCD.

5 Hattie, J. (2009). *Visible learning – a synthesis of over 800 meta-analyses relating to achievement*. Oxon: Routledge.

6 Tinto, V. (1993). *Leaving College: Rethinking the Causes and Cures of Student Attrition*. Chicago: The University of Chicago Press

7 Finn, J. D. (1989). *Withdrawing from School*. *Review of educational research*, 59(2), 117-142.

Individuele acties voortkomend uit de bovenstaande punten om studiesucces te verhogen, zijn bijvoorbeeld:

- Ondersteuning bij het maken van de transitie naar hoger onderwijs;
- Vroeg contact en bouwen van een gemeenschap;
- Academische betrokkenheid en steun;
- Monitoring en vroege waarschuwing;
- Adviseren van student.

Naast inhoudelijke factoren bij student en/of instelling die bijdragen aan een verhoogd studiesucces is het vervolgens ook belangrijk dat alle actoren in de opleiding vanuit een eenduidige visie dezelfde boodschap uitdragen⁸. Wanneer de informatie namelijk helder en consistent is, zorgt dit ervoor dat de verwachtingen ook helder zijn en leidt dit tot afstemming tussen de verwachtingen van student en docent. Het is met andere woorden dus van belang dat studenten een eenduidig beeld krijgen over wat er precies nodig is om succesvol te zijn in de opleiding en later in het beroep.

Beleidsaanpak studiesucces

Op hoofdlijnen kan gezegd worden dat met name het vertrouwen in de eigen competentie en de mate van zelf-regulatie op individueel niveau voorspellers van studiesucces zijn. Te zien is verder dat een aanzienlijk deel van deze op het oog individuele factoren beïnvloed kunnen worden door veranderingen in de (school)omgeving door deze factoren te versterken of te mitigeren. Effectief beleid richt zich dus op het creëren van een omgeving waarin studenten zich vertrouwd voelen om hulp te vragen waar nodig en vertrouwen kweekt voor het eigen probleemoplossend vermogen. Een effectief programma gericht op het creëren van een dergelijke omgeving zou volgens de literatuur moeten voldoen aan de volgende uitgangspunten:

- Niet lokaal, maar integraal
- Niet korte termijn, maar lange termijn.
- Niet gericht op een paar studenten, maar alle studenten.
- Niet bottom-up of top-down, maar vanuit een gezamenlijk kader met lokaal eigenaarschap.
- Niet rendement als hoofddoel, maar (betrokkenheid met) de student.

De voorgaande factoren zijn gedestilleerd uit eerder uitgevoerd onderzoek naar de verklarende factoren van studiesucces en effectieve aanpakken gericht op de verhoging hiervan. Per instelling/opleiding kunnen contextuele factoren verschillen waardoor gewaakt moet worden om dergelijke modellen een-op-een over te nemen. Wel geven zij onderbouwde denkrichtingen op welke gebieden lokale studiesucces aanpakken versterkt zouden kunnen worden.

⁸ Van Berkel, H., Jansen, E. & Bax, A (2012). Studiesucces; het kan en is niet moeilijk: Bewezen rendementsverbeteringen in het hoger onderwijs. Den Haag: Boom Lemma Uitgevers.

HOOFDSTUK 4

Fase 1: Oriëntatie en intake

4.1 Oriëntatie op het leraarschap

Waar lopen instellingen tegenaan in deze fase?

Voorafgaand aan het keuzemoment om leraar te worden hebben studenten niet altijd een realistisch beeld bij wat een lerarenopleiding en/of het beroep van leraar inhoudt. Zo zijn er studenten die primair voor een lerarenopleiding kiezen omdat zij de vakinhoud interessant vinden, maar minder geschikt zijn voor beroep als leraar, ofwel op het gebied van didactische vaardigheden. Daarnaast geldt voor studenten die doorstromen vanuit het mbo bijvoorbeeld dat zij niet altijd goed in kunnen schatten of zij het hbo-niveau wel/niet aankunnen, omdat zij nog geen onderwijs op dit niveau gevolgd hebben ontbreekt de ervaring op basis waarvan het zelfvertrouwen ontstaat om door te studeren. Tenslotte geldt in het algemeen dat op basis van voorlichting nooit het complete beeld gegeven kan worden en bepaalde aspecten alleen door ervaring daadwerkelijk tot bewustwording kunnen leiden.

Wat weten we uit onderzoek?

Kijkend naar wat onderzoek aangeeft over aandachtspunten en oorzaken van studie-uitval in de oriëntatiefase ligt dit op verkeerde verwachtingen die studenten hebben voor aanvang van de studie. Zowel Sneyers en de Witte in 2016, het SCP in 2016, de VH⁹ en Fontys geven aan dat een mismatch van verwachtingen voorafgaand ten opzichte van de studie de belangrijkste factoren in deze fase zijn. Deze mismatch kan op verschillende niveaus spelen, zoals:

- Interesses en waarden van de opleiding.
- Zwaarte van de opleiding.
- Vormgeving van de opleiding.
- Lage initiële verwachtingen over eigen succes.

Hogescholen proberen op verschillende manieren het beeld vooraf van de lerarenopleiding en het beroep als leraar voor de oriënterende student te verscherpen. Een van de factoren die leiden tot heldere verwachtingen zijn heldere en consistente informatie vanuit de instelling (Van Berkel, 2012).

Welke maatregelen zetten instellingen in om dit op te lossen?

Instellingen proberen de eerder genoemde knelpunten op verschillende manieren zo goed mogelijk het hoofd te bieden. Voor potentiële studenten die op zoek zijn naar informatie over de opleiding voordat zij aan de opleiding beginnen is de Hogeschool Utrecht van plan om de studie support centre (SSC) ook al in te zetten in de periode voordat het onderwijs begint. Hiermee hoopt de HU de drempel te verlagen om bij vragen voorafgaand aan de studie contact op te nemen met de opleiding.

Bij de HAN wordt bij de voorlichting voor nieuwe studenten gebruik gemaakt van de ervaringen van en met de voormalige studenten. De meest voorkomende ervaringen zijn op papier gezet en worden gedeeld met potentiële studenten voor de poort, om zo een met ervaringen vanuit de praktijk een realistisch verwachtingspatroon te creëren. Driestar hogeschool maakt in de oriëntatiefase gebruik van de goede contacten die zij hebben met decanen van vo-scholen, door voorlichting te geven over het leraarschap binnen de vo-scholen.

Om potentiële studenten naast heldere informatie ook al iets van het leraarschap te laten ervaren, zetten instellingen verschillende maatregelen in. Alle hogescholen proberen in de open en meeloopdagen te benadrukken dat alleen interesse in de inhoud van het vak niet genoeg is, maar dat interesse in ook het didactische gedeelte van belang is. Bij de HAN is het bij de lerarenopleiding Duits voorafgaand aan de studie bijvoorbeeld verplicht om deel te nemen aan een meeloopdag waarin geïnteresseerden een studiedag meemaken en in gesprek gaan met de huidige studenten.

⁹ Vereniging Hogescholen: Rapportage Werkgroep 'Studiesucces' Sectorraad Hoger Economisch Onderwijs.

Verder probeert de HAN in de 'Pedagogische klas' studenten havo- en vwo-leerlingen voor de poort een beeld te geven van waar ze aan beginnen als ze straks daadwerkelijk leraar worden.

Fontys zet daarnaast proefstuderende in voor potentiële leraren. Op deze dag worden deelnemers uitgedaagd om hun persoonlijke kwaliteiten te spiegelen aan de kwaliteiten die verwacht worden bij een docent. Dit proefstuderende is fysiek mogelijk, maar daarnaast ook online via een sneak preview die geïnteresseerden kunnen opdoen over de lerarenopleiding. Een andere manier waarop Fontys vo-scholieren kennis laat maken met en probeert te enthousiasmeren voor het beroep van leraar is de lentorendag waarbij bovenbouwleerlingen van middelbare scholen die bijles geven aan brugklasleerlingen van de eigen school een programma vanuit Fontys volgen. In het onderstaande kader wordt deze dag verder toegelicht.

Lentorendag FLOT (Fontys Hogescholen)

Sinds 2007 organiseert FLOT lentorendagen voor bovenbouwleerlingen van middelbare scholen die bijles (willen gaan) geven aan brugklasleerlingen van de eigen school. De naam 'Lentoren' is een samenvoeging van leerlingen en mentoren en inmiddels een begrip binnen het bètacluster van FLOT en op de ZEEBRA-scholen (samenwerkingsverband Zeeland en West-Brabant). Jaarlijks nemen 100 tot 150 leerlingen van diverse middelbare scholen deel aan dit traject. De dag start met een plenair programma waarin algemeen didactische en onderwijskundige onderwerpen aan bod komen. In de morgen wordt ingegaan op algemene thema's zoals bijvoorbeeld: "Hoe zorg ik ervoor dat de aandacht niet verslapt?" en "Hoe ga ik om met ongemotiveerde leerlingen?" In de middag worden workshops aangeboden die meer vakdidactisch van aard zijn en aansluiten op hun individuele leervragen. Na afloop krijgen de deelnemers een certificaat scholen geïnspireerd om op vergelijkbare manier bovenbouwleerlingen te professionaliseren voor bijles en/of mentortaken.

Wat zijn de ervaringen met dit instrument tot zover?

Uit een interne evaluatie blijkt dat de deelnemers aan de Lentorendag in schooljaar 2019/2020 het programma gemiddeld een 8,3 gaven. Hierbij gaven veel deelnemers aan dat zij nieuwe handvatten, tips en tricks geleerd hadden om beter te kunnen functioneren als leraar. Daarnaast gaven een aantal leerlingen aan dat ze door deze dag aan het denken gezet zijn of de lerarenopleiding iets is wat bij hen past.

4.2 Intakeprocedure

Waar lopen instellingen tegenaan in deze fase? Het leraarschap is een moeilijk beroep en zeker niet voor elke student weggelegd. De intakeprocedure moet helpen om de instelling en de student een beeld te geven of zij een goede match zijn. Instellingen hebben vaak niet de instrumenten om een keuze af te dwingen en kunnen vaak alleen een advies geven aan de geïnteresseerde en hopen dat hier goed mee omgegaan wordt. Om echter een goed onderbouwd advies te kunnen geven, zullen instellingen in de intakeprocedure moeten proberen een zo goed mogelijk beeld te creëren van de geschiktheid voor het leraarschap van de geïnteresseerde. Dit beeld is beperkt en de vaak jonge kandidaten zijn volop in ontwikkeling en komen zij uit een schoolse omgeving. Dit brengt het risico met zich mee dat resultaten behaald in deze omgeving een verkeerd beeld geeft van de potentie van een student binnen de lerarenopleiding. De verwachtingen vanuit lerarenopleidingen voor met name deze jongere groep zijn hoog en de afweging zal dus gemaakt moeten worden vanuit de instelling hoe realistisch deze verwachtingen zijn bij aanvang en in welke mate de kandidaat hier nu of in een later stadium aan zou kunnen voldoen. Een grote uitdaging voor instellingen is om in de intake een goed beeld te hebben van welk eventueel gebrek aan kwaliteiten bij aanvang ontwikkelbaar zijn en welke niet.

Wat weten we uit onderzoek?

Uit onderzoek van de Hogeschool Rotterdam in 2019 bleek dat de invoering van toelatingstoetsen uitval vermindert en met name het propedeuserendement sterk verbeterd heeft¹⁰. Uit een ander grootschalig onderzoek uit 2020¹¹ naar intake en zelfselectie bij lerarenopleidingen blijkt lerarenopleidingen sterk van elkaar verschillen op de aandacht die wordt besteed aan een brede intake. Zo stelden zij vast dat de zelfselectievraag ‘Kan ik succesvol studeren?’ bij de meeste intakeprocedures terug komt, maar de vraag ‘Kan ik leraar worden/kan ik als leraar succesvol zijn?’ bij geen enkele opleiding volledig en doelgericht genoeg verkend wordt. Met name bij tweedegraadslerarenopleiding lag de nadruk duidelijk op de zelfselectievraag ‘Kan ik succesvol studeren?’ en op domein specifieke kennis en vakdidactiek.

De aandacht is daarmee dus gericht op studiesucces als doel op zichzelf en minder op de intrinsieke drijfveren van potentiële studenten om voor het leraarschap te kiezen. Het gevolg hiervan is dat intakeprocedures daarmee nu ook vooral meer voorspellend lijken te zijn voor ‘succes als student’ (studieuitval en behaalde studiepunten) dan voor ‘succes als docent’ (stagebeoordelingen en verwante vakken). Waardoor intakes zich richten op het selecteren van de geschikte studenten in plaats van geschikte leraren. Volgens de onderzoekers zou de inrichting van intakeprocedures meer systematisch vorm mogen krijgen waarin de volgende drie zelfselectievragen aan bod komen:

- Kan ik succesvol aan deze opleiding studeren?
- Kan ik een succesvolle leraar worden?
- Wil ik leraar worden en zo ja, wat voor leraar?

Wanneer deze drie vragen aan bod komen, wordt de intake een zelfselectie-instrument, waarin een fit ontstaat tussen student, opleiding en het toekomstige beroep van leraar. Studenten worden uitgedaagd om persoonlijk betrokken te raken. Volgens de onderzoekers gebeurt dit idealiter meerdere keren over een langere periode. Een voorbeeld van een instrument dat studenten kan helpen al vroeg te reflecteren op of het beroep van leraar bij hen past is een Situational Judgement Test. Dit is een gecontextualiseerd intake-instrument dat bestaat uit een aantal kritische beroepssituaties met daarbij handelingsalternatieven waaruit de kandidaat een keuze moet maken. Hiermee geeft het meer aandacht aan de waardeoriëntatie en inzicht in hun keuze voor het beroep van leraar voor aankomende studenten. Ook uit recent onderzoek¹² kwamen sterke signalen dat studieuitval in het algemeen te maken heeft met de aansluiting van de lerarenopleiding op de dagelijkse praktijk in het voortgezet onderwijs. Met een dergelijke test kan je er dus voor zorgen dat studenten al vroeg bewust zijn van deze aansluiting op de praktijk.

Welke maatregelen zetten instellingen in om dit op te lossen?

Kijkend naar de maatregelen die instellingen op dit moment inzetten om door middel van een intakeprocedure het studiesucces te verhogen valt in de eerste plaats op dat het toepassen van een studiekeuzecheck bij de instellingen gebruikelijk is. In deze studiekeuzechecks wordt met een aantal vragen opgehaald of de benodigde kennisbasis voor de opleiding aanwezig is en of de inhoud van de opleiding aanspreekt bij de student. Bij de HAN wordt om de verwachtingen van de studenten realistischer te maken gebruik gemaakt van een formatief instap-/inschat-assessment. Hierin komen naast inhoud ook didactische onderdelen aan bod en helpt dit studenten ook in te kunnen schatten waar zij op dit gebied staan. Hiermee probeert HAN met name de studenten die de lerarenopleiding kiezen omdat ze op school in het vakgebied hoge cijfers haalden, een evenwichtig beeld te geven.

Bij Driestar hogeschool wordt ervoor gekozen om de studiekeuzecheck in een dagprogramma te gieten om zo de geïnteresseerden echt aan het werk te zien.

¹⁰ Hogeschool Rotterdam – Trendonderzoek studiesucces (2019)

¹¹ Snoek, M., Kösters, J., Van Blankenstein, F., Meijer, J., Bisschop, P., Heyma, A., Van der Ven, K., Van der Ark, A., & Schenke, W. Intake en zelfselectie voor de lerarenopleidingen. Voorspellende waarde, effecten en onderliggende mechanismen van intakeprocedures in de lerarenopleidingen. Amsterdam: Kohnstamm Instituut. (Rapport 1042, projectnummer 20715)

¹² CAOP, MOOZ, Centerdata - Tekortvakken VO in beeld (2021)

Zie in het onderstaand kader meer informatie:

Studiekeuzecheck-dag (Driestar Hogeschool)

Driestar hogeschool organiseert al jaren een studiekeuzecheckdag waarin met een volledig dagprogramma gekeken wordt of er een fit is tussen de geïnteresseerden en de opleiding/het vak van leraar. Deze dag bestaat uit een ochtend- en een middagprogramma. In het ochtendprogramma gaan de geïnteresseerden aan de slag in praktische opdrachten samen met hun medestudenten en krijgen zij voorlichting. Daarin krijgen studenten een beeld van het leraarschap en wordt verteld hoe de studie is opgebouwd. In het middagprogramma moeten zij dan een aantal toetsen maken.

Op basis van de uitslag en de observaties van de potentiële studenten wordt er dan een advies opgesteld over in welke mate Driestar hogeschool denkt dat iemand geschikt is voor de opleiding. Hiermee kan het advies dus onderbouwd worden met niet alleen maar de score op de studiekeuzecheck, maar ook op hoe de kandidaat zich bijvoorbeeld verhoudt tot medestudenten. Zo zitten er bijvoorbeeld studenten tussen die op inhoud misschien wat lager scoren, maar wel in het ochtendprogramma laten zien dat er een leraar in hen schuilt. Het voordeel van een dagprogramma is dat dit dan ook in het advies meegenomen kan worden. De adviezen zijn opgedeeld in drie niveaus van negatief, twijfel en positief. Bij aanmelding na 1 mei is een negatief advies bindend. Als het advies niet positief is maar er door middel van bijspijkeren of een tussenjaar het volgende jaar toch het niveau gehaald zou kunnen worden, wordt een soortgelijk advies ook meegegeven in de uitslag die een student ontvangt. Deze adviezen worden, wanneer de student zijn beslissing gemaakt heeft, ook gedeeld met de studieleiders. Deze kunnen dan rekening houden met dit advies wanneer de student aan de opleiding begint.

Wat zijn de ervaringen met dit instrument tot zover?

Sinds de invoering van de studiekeuzecheckdag blijkt dat de adviezen een sterke voorspellende waarde hebben voor het aantal studiepunten dat studenten vervolgens halen. De ervaring dus is dat door middel van deze dag een vrij volledig beeld gevormd kan worden van de geschiktheid van kandidaten voor de lerarenopleiding. Ook studenten zelf geven aan dat het fijn is om bij twijfel op basis van een hele dag advies te krijgen of de opleiding wel/niet realistisch is, om zo eerder de sprong te wagen bij een positief advies of te heroverwegen bij een negatief advies.

Ook bij andere instellingen worden intakeprocedures gevolgd waarin er gekeken wordt naar de match tussen de student en de opleiding. De Hogeschool Utrecht is op dit moment bezig met het anders organiseren van de intake, waarbij ook sociale problematiek een plaats krijgt. Deze verandering is erop gericht om studenten met een speciale behoefte zo goed mogelijk vanaf de start van de opleiding te kunnen ondersteunen. Zo zullen zaken als toetsing- en faalangst bijvoorbeeld al bij de intake uitgevraagd worden om studenten die hier vatbaar voor zijn al snel in contact te kunnen brengen met de juiste professionals. Die worden dan namelijk op basis van de intake bij aanvang van de studie al ingelicht welke studenten welke specifieke ondersteuning nodig hebben. Om ervoor te zorgen dat over alle opleidingen bij de intakegesprekken deze onderwerpen aan de orde komen, wil de HU hiervoor een gestandaardiseerde vragenlijst gaan opstellen. Zodat er echt vanuit een gezamenlijk beleid gericht op specifieke ondersteuning bij studenten gewerkt wordt. Aangezien deze problemen gegarandeerd bij verschillende studenten zullen voorkomen, probeert de HU er op deze manier zo vroeg mogelijk bij te zijn en hiermee de negatieve effecten op het studiesucces te beperken.

4.3 Schakel- en bijspijkertrajecten

Waar lopen instellingen tegenaan in deze fase?
Niet alle kandidaten voor de lerarenopleidingen beschikken ook meteen over de daadwerkelijk benodigde kennis om de studie tot een succesvol einde te brengen. Met name studenten die doorstromen uit het mbo overzien niet altijd het gat in kennis. Daarnaast vraagt studeren op het hbo ook om andere studievaardigheden dan op het vo en het mbo. Wanneer dit gat in kennis/vaardigheden leerbaar is kan een schakel-/bijspijkertraject behulpzaam zijn om studenten toch op het benodigde niveau te krijgen om succesvol te studeren.

Welke maatregelen zetten instellingen in om dit op te lossen?

Verschillende instellingen bieden voorbereidende/aanvullende cursussen aan om eventuele gaten in kennis en/of vaardigheden voor of bij de start van de studie op te vangen. Zo maakt de HAN bijvoorbeeld bij de lerarenopleiding Wiskunde gebruik van een voorbereidende/bijspijker cursus om gaten in wiskundekennis voor aanvang van de studie weg te kunnen werken. In een drie maanden durende deeltijd cursus worden studenten bijgespijkerd op het gebied van onder andere algebra, functies en grafieken. Hierdoor zijn studenten die aan de cursus hebben deelgenomen inhoudelijk beter uitgerust voor de opleiding en vergroot dit de kans om het niveau van de opleiding te halen.

Bij Fontys volgen alle mbo-studenten die overwegen door te stromen naar de lerarenopleiding een keuzedeel¹³ bij Fontys voordat zij de overstap daadwerkelijk maken. Zie in het onderstaande kader meer informatie¹⁴.

Keuzedelen (Fontys Hogescholen)

Bij Fontys maakt men al enige tijd gebruik van keuzedelen om geïnteresseerde voormalig mbo-studenten vertrouwd te krijgen met wat hbo-onderwijs inhoudt. In een periode van vijf weken wordt de geïnteresseerden bijgebracht wat studeren in het hbo en dan specifiek aan de lerarenopleiding inhoudt. Steeds meer ROC-instellingen doen mee en laten studenten tijdens hun mbo-studie meedoen aan deze keuzedelen ter voorbereiding op het hbo.

In het keuzedeel gaan de potentiële studenten op zoek naar een antwoord op of informatie over de volgende vragen:

- Wat houden beroep en studie (lerarenopleiding) in?
- Wat zijn de vakkennis en vraagstukken waarmee je te maken krijgt?
- Hoe ziet een praktijkopdracht aan de lerarenopleiding eruit?
- Hoe evalueer, reflecteer ik, hoe verzamel ik relevante feedback?
- Wat zijn studievaardigheden die ik nodig heb in (de lerarenopleiding van) het hbo?
- Wil ik het, maar kan ik het ook: een hbo-(leraren)opleiding?
- Als ik tot de conclusie kom: dit is wat ik wil: wie/wat kan me dan verder helpen? Wat wordt de volgende stap?

In de eerste week maken de deelnemers vooral kennis met de opleiding en het gebouw. Daarnaast gaan ze in deze week in gesprek met oud mbo-studenten over hoe zij tot hun keuze gekomen zijn en hoe zij zich gered hebben in het eerste jaar van de opleiding. Ook wordt er in deze week stilgestaan bij de doelen en verwachtingen die studenten hebben van het keuzedeel. De tweede week staat dan in het teken van de kwaliteiten van de deelnemer: waar zijn de deelnemers goed in, waar willen zij beter in worden, hoe verhoudt dit zich tot het beroep van leraar en wat zijn hun persoonlijke leervragen? Dit wordt gespiegeld aan wat er vanuit Fontys verwacht wordt van een toekomstige leraar.

Ook geven deelnemers in deze week al een miniles om geleerde inzichten toe te kunnen passen. In de derde week gaan deelnemers ook daadwerkelijk met hun miniles voor de groep staan, waarin zij feedback geven en krijgen van/aan hun mededeelnemers.

In de vierde week gaan de deelnemers ook meelopen bij daadwerkelijke colleges bij de lerarenopleidingen bij Fontys. Na afloop reflecteren zij dan samen wat zij van dit college vonden en of dit iets is wat zij zichzelf het volgende jaar zien doen. De laatste week staat in het kader van een terugblik op het gevolgde programma en wat de kandidaten over zichzelf en de opleiding geleerd hebben. Met als slotvraag wat de bijdrage van het programma is geweest op de keuze wat de deelnemers na het mbo willen gaan doen.

Wat zijn de ervaringen met dit instrument tot zover? Uit een door Fontys uitgevoerd onderzoek onder deelnemers aan de keuzedelen bleek dat in weinig gevallen de student zijn studiekeuze aanpaste door toedoen van het gevolgde programma. Wel gaf het de studenten die van plan waren op het hbo door te studeren inzicht in wat het niveau en benodigde vaardigheden zijn op het hbo en in welke mate dit wel/niet met werk/privé is te combineren. Dit zou studenten meer (zelf)vertrouwen kunnen geven in de overstap. Het instrument kan dus vooral gezien worden als bijdrage gevend aan de overgang van mbo naar hbo in plaats van als (zelf)selectie-instrument voor de studenten.

¹³ Fontys - Keuzedeel Mbo-Hbo Onderwijs: iets voor mij! (2020)

¹⁴ Factsheet Studiesucces Fontys Hogescholen: Keuzedelen: een goede oriëntatie op het hbo? Hesen, L.A.C., Meens, E.E.M. (2019).

HOOFDSTUK 5

Fase 2: Begeleiding van studenten

5.1 Inleiding

Instellingen zijn meer begeleiding gaan bieden tijdens de coronacrisis, om zo veel mogelijk contact te hebben met de studenten en hun behoeften in beeld te brengen en te houden. De huidige coronasituatie vraagt van studenten dat ze flexibel zijn en moeten schakelen, en bewegen naar een 'hybride vorm' van onderwijs en leren. De ene dag aanwezig op de hogeschool en de andere dag online lessen volgen. Deze flexibiliteit vraagt om vaardigheden als goed plannen, organiseren en een realistische tijdsinschatting maken. De hybriditeit doet een beroep op de metacognitieve vaardigheden van studenten, de eigen studieaanpak. Hierbij kan gedacht worden aan het maken van een zelfinschatting van de mate waarin de studenten de leerinhoud beheersen en/of ondersteuning nodig hebben. Executieve functies als responsinhibitie, volgehouden aandacht en taakinitiatie worden steeds belangrijker. Onderstaand besteden we aandacht aan de manier waarop de hogescholen in dit onderzoek invulling geven aan de begeleiding van studenten.

5.2 Vertaling van de onderwijspedagogische visie

Waar lopen instellingen tegenaan in deze fase? Behalve wat we hiervoor genoemd hebben, hebben de hogescholen ook te maken met een opgeschorte BSA vanwege corona. Studenten krijgen een extra jaar (tot het einde van het tweede studiejaar) om aan de eisen van het BSA te voldoen. Dat kan betekenen dat wanneer studenten de propedeuse aan het einde van dit studiejaar niet hebben behaald, een negatief bindend advies krijgen. Daarbij wordt rekening gehouden met studievertraging als gevolg van persoonlijke omstandigheden door de coronacrisis.

Bijna één op de zes Nederlanders boven de twaalf jaar was het afgelopen halfjaar psychisch ongezond als gevolg van de coronacrisis. Met name jongeren tussen de 18 en 25 jaar ondervinden de gevolgen: een kwart van hen voelde zich somber en depressief¹⁵. Uit onderzoek blijkt dat studenten meer psychische problemen hebben door de coronacrisis¹⁶.

Wat weten we uit onderzoek?

Uit de theorie^{17,18} zien we dat er aandacht wordt gevraagd voor de vertaling van de onderwijspedagogische visie, naast onderwijshoudelijke doelen. Docenten hebben bewust of onbewust ideeën over welke onderwijspedagogische doelen ze nastreven in hun dagelijkse interacties met hun studenten om 'goed onderwijs' te realiseren. Verschillende onderwijspedagogische visies kunnen worden onderscheiden¹⁹:

- **Pragmatisch-realistische visie:** studenten voorbereiden op de bestaande beroepspraktijk. Vanuit deze visie is het belangrijk dat studenten competenties ontwikkelen die direct in de beroepspraktijk inzetbaar zijn.
- **Kritisch-reflectieve visie:** studenten worden uitgedaagd om op een onderzoeksmatige wijze te kijken naar hun eigen handelen en dat van anderen. Vanuit deze visie vervullen de docenten de rol van kritisch klankbord en bespreken leervragen en ervaringen met studenten.

15 <https://www.rtlnieuws.nl/economie/life/artikel/5251775/kwart-jongeren-somber-depressief-coronacrisiscoronacrisis>

16 <https://www.tilburguniversity.edu/nl/actueel/persberichten/corona-uitbraak-leidt-enkel-bij-specifieke-groepen-tot-toename-psychische-klachten>

17 Kan, C.A. van, Ponte, P. & Verloop, N. (2013a). How do teachers legitimize their classroom interactions in terms of educational values and ideals? *Teachers and Teaching: Theory and Practice*, 19 (6), 610-633.

18 Kan, C.A. van, Ponte, P. & Verloop, N. (2013b). Ways in which teachers express what they consider to be in their pupils' best interest. *Professional development in education*, 39 (4), 574-595.

19 Kan, C.A. van, Zitter, I., Brouwer, P. & Wijk, B. van. (2014). Onderwijspedagogische visies van mbo-docenten: wat dient het belang van studenten? Expertise-centrum Beroepsonderwijs.

- **Beroepscollectieve visie:** bekwaamheden van studenten moeten aansluiten bij ontwikkelingen die relevant zijn voor het beroep. Vanuit deze visie vervullen docenten een rol in het begeleiden van studenten bij de verdere ontwikkeling van hun beroepsidentiteit.
- **Persoonsvormende visie:** studenten zien als jonge adolescenten die intrapersoonlijke vaardigheden moeten ontwikkelen die helpen om keuzes te maken. Vanuit deze visie is het gedrag van docenten gericht op het coachen van studenten bij keuzes die richting geven aan hun leven.
- **Functioneel-maatschappelijke visie:** studenten moeten capaciteiten ontwikkelen die hen in staat stellen hun weg te vinden in de samenleving als geheel. Vanuit deze visie richten docenten zich op het betekenisvol maken van leerinhouden voor het maatschappelijke leven.
- **Formeel-diplomerende visie:** studenten worden beschouwd in termen van hun leerprestaties, ze moeten vooral de leerinhouden eigen maken uit het curriculum. Vanuit deze visie spant de docent zich in op het voorbereiden van de studenten op beoordeling.

- Gedragsregulatie: inhibitie, flexibiliteit, emotieregulatie en zelfevaluatie.
- Metacognitie: initiatief nemen, werkgeheugen, plannen en organiseren, taakevaluatie en ordelijkheid.

Deze functies spelen een kritieke rol in het reguleren van emotioneel en sociaal functioneren. Bij een aantal studenten zijn sommige executieve functies nog niet voldoende ontwikkeld. Uit onderzoek blijkt dat dit het doorlopen van een succesvolle studieloopbaan in het hoger onderwijs bemoeilijkt.

Welke maatregelen zetten instellingen in om dit op te lossen?

Hogescholen vinden het belangrijk dat aandacht blijft gaan naar de thema's 'studentenwelzijn' en 'studieloopbaan-begeleiding', omdat die thema's cruciaal zijn voor student-succes. Goed contact hebben met de opleiding en met de docenten, het gevoel hebben gehoord en gezien te worden zijn factoren die van wezenlijk belang zijn voor studentsucces en studentenwelzijn.

Studentbegeleiding wordt door alle hogescholen ingezet en vormt een belangrijke maatregel om studenten te begeleiden om eigen kracht te ontwikkelen. De studieloopbaanbegeleiders (hierna: SLB'er)/studiecoaches vervullen een belangrijk rol in het ondersteunen van activiteiten waar de student nog niet zelfstandig kan handelen. De begeleiding richt zich met name op de studieaanpak; welke vakken staan nog open en welke afspraken kunnen we hier over maken, omschreven als een soort 'schoolmeesterschap'. Ze differentiëren in begeleiding; aansluiten bij de studenten en ze eigenaar maken van hun eigen ontwikkelproces.

Samengevat hebben docenten elkaar nodig om hun gezamenlijke pedagogische visie te verhelderen, aan te scherpen en ter discussie te stellen en niet enkel aandacht te besteden aan de onderwijsinhoudelijke visie en doelen als onderdeel van het curriculum.

Uit onderzoek naar 'goalsetting' van Rotterdam School of Management, Erasmus University (hierna: RSM) blijkt dat studenten met een duidelijk doel beter presteren tijdens hun studie en gelukkiger zijn²⁰. Ook kwam het programma Kansrijk! van Fontys tot de conclusie dat het bevorderen van de intrinsieke motivatie invloed heeft op zelfregulatie/zelfsturing van de student en dit leidt tot een hogere kwaliteit van leren leidt. Studenten moeten de 'roadmap to success' kennen: wat moet ik doen om succesvol te zijn in het beroep en in deze opleiding?²¹

Bij 'Goal Setting' spelen executieve functies een belangrijke rol om te komen tot zelfsturing. Executieve functies zijn de cognitieve processen die studenten nodig hebben om doelgericht gedrag te sturen²²: Onderverdeeld in twee domeinen; gedragsregulatie en metacognitie²³.

²⁰ Schippers, M.C., Morisano, D., Locke, E.A., Scheepers, A.W.A., Latham, G.P., & de Jong, E.M. (2019). Writing about personal goals and plans regardless of goal type boosts academic performance. *Contemporary Educational Psychology*, 60. doi:10.1016/j.cedpsych.2019.101823

²¹ Fontys Hogescholen (januari, 2019). Op weg naar Studiesucces. Resultaten van het programma Kansrijk!

²² Zelazo P. D., & Müller U. 'Executive function in typical and atypical development', in: Goswami U. (Ed.), *Blackwell handbook of childhood cognitive development*, Blackwell, Oxford, 2002, blz. 445-469

²³ Roth, R. M., Isquith, P. K., & Gioia, G. A. (2005). *Behavior Rating Inventory of Executive Function-Adult Version*. Lutz, FL: Psychological Assessment Resources.

Zo helpen ze de student bij het ontwikkelen van executieve functies, om goed te kunnen plannen en organiseren. Klein-schaligheid van opleidingen maakt dat hogescholen studenten intensievere persoonlijke begeleiding kunnen bieden. De hogescholen hebben behoefte aan het formuleren en het naleven van gezamenlijke uitgangspunten voor studieloopbaan-begeleiding en het gericht kunnen bieden van begeleiding.

Hogeschool Rotterdam is gestart met het 'goal setting programma', hier nemen eerstejaarsstudenten van zestien opleidingen deel aan interventies die erop gericht zijn hun

studiesucces en welzijn te verhogen. De interventies bestaan uit schrijfp opdrachten die studenten helpen hun levensdoelen te vinden en concreet te maken, zodat ze meer focus hebben en beter bestand zijn tegen verleidingen. 1.132 studenten deden mee aan een experiment waaruit bleek dat 'goal setting' leidde tot significant meer behaalde studiepunten en minder uitval²⁴. Hieronder is deze maatregel verder uitgewerkt, aan de hand van het onderzoek uitgevoerd door Rotterdam School of Management, Erasmus University (RSM), onder leiding van prof. dr. Michaéla Schippers.

Goal setting methodiek – interventie 'overtref jezelf' (Hogeschool Rotterdam)

Studenten met een duidelijk doel in het leven presteren beter tijdens hun studie, zijn gelukkiger en leven langer. Dit blijkt uit onderzoek naar goalsetting van Rotterdam School of Management, Erasmus University (RSM) onder eerstejaarsstudenten.

RSM besloot in 2011 onder leiding van prof. dr. Michaéla Schippers te onderzoeken of een online goalsetting-programma onder eerstejaarsstudenten effectief zou zijn voor hun motivatie en studieresultaten, waarin het formuleren van heldere doelen het uitgangspunt was. De Hogeschool Rotterdam startte in 2018 met succes de interventie 'overtref jezelf' op basis van dit RSM-onderzoek. De verwachting is dat vooral studenten met motivatieproblemen en studenten die onderpresteren baat hebben bij het 'goal setting'-programma. Ook zou de methode leiden tot meer kansengelijkheid. De goal setting methode werkt goed. Zo zijn de leerprestaties van studenten verbeterd en stoppen minder studenten met hun studie. Eerstejaars studenten doen mee aan een online programma: de goal setting methode.

Het programma bestaat uit drie delen:

1. De student beantwoordt vragen. Deze vragen helpen de student na te denken over zichzelf en hun toekomst.
2. Aan de hand van de antwoorden op deze vragen, schrijft de student een verslag. Hierin komen twee toekomstbeelden terug: een ideaalbeeld en een ongewenst beeld. Op basis hiervan stelt de student zijn of haar doel.
3. De student doet mee aan een portretfotoshoot en legt een persoonlijk statement (belofte) af. Met behulp van het persoonlijke I WILL-statement denkt de student bewuster na over zijn of haar doelen. Dit vergroot de kans dat de doelen ook daadwerkelijk behaald worden.

De methode is met succes toegepast in de praktijk in de interventie 'overtref jezelf', die draait om het stellen van doelen. Dit gebeurt al bij de start van het studiejaar. Studenten krijgen de opdracht om na te denken over vijf tot acht concrete doelen die zij willen behalen. De doelen hoeven niet academisch te zijn, maar kunnen ook gericht zijn op gezondheid of sociale leven. Aan het begin van de interventie schrijven de studenten een uur lang over wat zij willen bereiken in het leven.

Wat zijn de ervaringen met dit instrument tot zover?

De interventie heeft een significant positieve impact. Uit de eerste resultaten blijkt dat studenten meer studiesucces hebben. Studenten in de experimentgroep haalden meer studiepunten in het eerste semester dan die in de controlegroep. Het onderzoek liet zien dat:

- Studieresultaten van studenten met 20% verbeteren;
- De kloof tussen mannen en vrouwen in het eerste studiejaar zo goed als verdween;
- De kloof tussen etniciteit het eerste jaar met 38% verminderde en het jaar daarop met 93%.

²⁴ Hogeschool Rotterdam: <https://www.hogeschoolrotterdam.nl/onderzoek/projecten-en-publicaties/talentontwikkeling/onderwijskwaliteit-in-verbinding/goalsetting/resultaten/#flex>

HOOFDSTUK 6

Fase 3: Studeerbaarheid

6.1 Inleiding

Uit eerdere meta-analyse zien we dat met name voor de tweedegraadslerarenopleidingen geldt dat zwaarte van de studie en de wijze waarop het onderwijs wordt vormgegeven de belangrijkste reden zijn voor studenten om de studie te staken. Hierbij gaven de geïnterviewden van de hogescholen het volgende aan:

- De cultuur, mate van vrijheid, hoeveelheid lesstof, lesprogrammering, gevraagde studievaardigheden zijn anders dan in het vo of mbo. Voor doorstromers uit het mbo is dat ook weer anders dan voor studenten die rechtstreeks uit het vo komen.
- Er wordt in de tweedegraadslerarenopleidingen al vroeg een zekere mate van vakvolwassenheid en professionele rijping verwacht. De stages vinden vaak, ook bewust, vroegtijdig in de opleiding plaats, waar de beginnende leraar (en dan nog student) in bezit moet zijn van een basisset aan kennis, vaardigheden en competenties. Een student heeft dus minder tijd om te acclimatiseren en in een studie te groeien dan de gemiddelde hbo-student.
- Er studeren veel studenten in deeltijd en hebben dus naast hun studie een baan. De combinatie van gezin, baan en studie wordt door de instellingen aangegeven als oorzaak van uitval. De opleidingen zien dat de aanstellingen van de studenten steeds groter worden als gevolg van de schaarste op de arbeidsmarkt.

Een deel van bovenstaande problematiek is beïnvloedbaar door de inrichting van en de samenhang binnen de opleiding. Uiteraard is het onderwerp studeerbaarheid alomvattend, daarom leggen we de focus op de onderwerpen die nauw verbonden zijn met de specifieke kenmerken van de tweedegraadslerarenopleidingen.

In de deep dives bij de vijf instellingen werden drie thema's genoemd waarop zij inzetten:

1. Verbondenheid van de student bij de opleiding en betrokkenheid bij de eigen leerloopbaan.
2. Aanpassen van het onderwijsprogramma in volgorde of zwaarte per jaar om de studeerbaarheid te vergroten.
3. Aanpassen van het onderwijsprogramma op basis van de vraag van de student: flexibilisering

6.2 Verbondenheid studenten met opleiding

Waar lopen instellingen tegenaan in deze fase en wat weten we uit onderzoek?

Wij spraken de vijf instellingen midden in een COVID-19 lockdown en uiteraard was dit het thema waar docenten zich het meest zorgen over maken. Hoe zorg je voor binding met/en tussen studenten?

We zagen bij alle instellingen die we gesproken hebben dat die verbondenheid belangrijk wordt gevonden. De docenten en studenten bij de tweedegraadslerarenopleidingen hebben ook vaak, vanwege hun relatief kleine schaal, veel onderling contact. In de COVID-19 periode is dat contact uiteraard veranderd naar digitaal contact. Onze indruk is dat die contacten wel frequenter zijn geworden, om het gebrek aan sociale binding te verlichten. Toch blijft het zoektocht welke vormen van binding in de praktijk werken en zeker ook hoe dat op een digitale wijze, of een 'blended' wijze zo goed mogelijk vorm kan krijgen.

Als we kijken naar de theorie dan zien we dat binding met de studie een belangrijke factor is in het voorspellen van studiesucces. Van de studenten die doorstuderen heeft 90% een goede binding ervaren, bij studenten die uitvallen en switchen is dit maar 74%. Volgens de *Monitor Beleidsmaatregelen* (ResearchNed 2020) is de ervaring van binding met de opleiding het meest bepalend voor uitval en switch.

Tinto (1993; 2012) deed uitgebreid onderzoek naar de mate waarin de sociale en academische integratie van studenten hun studiesucces vergroot. Academische integratie staat voor de identificatie van studenten met hun studie en hun instelling, dat ze zich op hun gemak voelen in colleges/werkgroepen en gelegenheid hebben met docenten en studenten in contact te treden. Sociale integratie staat voor de interactie van een student met medestudenten en andere betrokkenen. De afbakening is enigszins willekeurig. Academische integratie is ingebed in het sociale systeem: colleges volgen is naast een academische ook een sociale activiteit. Uiteraard is academische integratie grotendeels beïnvloedbaar door de opleiding, sociale integratie is minder maakbaar maar kan bevorderd worden.

Studenten die zich betrokken en thuis voelen in de opleiding vallen minder vaak uit en stromen vlotter door de opleiding. Motivatie en de mate waarin studenten geïntegreerd zijn in hun studie hangen sterk met elkaar samen, zo concludeert Meens in haar promotieonderzoek (2018). Het 'social capital' model verklaart uitval van studenten aan de hand van de kwaliteit van het netwerk van sociale betrekkingen van studenten met medestudenten en met stafleden van de onderwijsinstellingen. Waarbij studenten die minder opleidingsgebonden contacten hebben, eerder zullen uitvallen. In het Verenigd Koninkrijk is daarnaast onderzoek gedaan²⁵ naar de inpassing van nieuwe groepen studenten in het hoger onderwijs, met name afkomstig uit 'working class' milieus. Hieruit bleek dat studenten die van huis uit nauwer bij het denken en doen van een onderwijsinstelling aansluiten, minder kans hebben om uit te vallen dan studenten voor wie die aansluiting minder sterk of vrijwel afwezig was.

Volgens Tinto betekent studiesucces niet met een aantal korte termijn plaatselijke ingrepen te verhogen is, maar dat het veel meer een lange termijn integraal programma is dat tot daadwerkelijke verbetering leidt. Dat begint eigenlijk direct bij het ondersteunen van de student in de transitie naar het hoger onderwijs. Het gaat dan zowel om de didactische kant als om het ondersteunen bij het maken van contact en bouwen van een gemeenschap. Uit onderzoek blijkt verder dat vooral de docent een grote potentiële invloed op studiesucces heeft. Deze kan namelijk vaststellen of er bij de student 'geleerd' wordt, en het is de docent die op basis van die inschatting alternatieve mogelijkheden kan bieden aan studenten om met beter resultaat te leren^{26,27}. Bovenstaande geldt zeker voor studenten die de transitie maken van het vo of mbo naar het hoger onderwijs.

Welke maatregelen zetten instellingen in om dit op te lossen?

Alle opleidingen geven aan steeds vaker de studenten te betrekken bij het onderwijs en ze mee laten denken over de vormgeving hiervan. De student te zien als partner in het studieproces, maar het proces ook zo in te richten dat er tijd is voor vorming en rijping. Bij de Driestar hogeschool en de HU werden de actieve studieverenigingen genoemd. Zij zorgen voor binding tussen de studenten, maar ook met de opleiding zelf. Bij de HAN wordt er een structureel overleg gevoerd:

Studentenberaden per opleiding (HAN)

Bij de HAN worden bij de tweedegraadslerarenopleidingen door het jaar heen door de opleiding studentenberaden gehouden (maximaal iedere periode, 4x per jaar) om vinger aan de pols te houden voor de studeerbaarheid van de opleidingen. Vanuit de opleiding worden studenten gevraagd om mee te denken over het onderwijs. Hier kunnen ze zelf punten aandragen die ze goed vinden of waarvan ze vinden dat dit verbeterd moeten worden.

De uitkomsten van de studentenberaden worden in het teamoverleg besproken en zo nodig worden er verbeteracties geformuleerd. Deze verbeteracties worden in de nieuwsbrief van de opleiding, op OnderwijsOnline gepubliceerd of via SLB of andere lessen gecommuniceerd. Zo wordt gewerkt aan voortdurend verbeteren van de studeerbaarheid van de opleiding in samenspraak met studenten.

25 Reay, D., Crozier, G., & Clayton, J. (2010). 'Fitting in' or 'standing out': working class students in UK higher education. *British Educational Research Journal*, 36(1), 107-124

26 Marzano, R. J. (2003). *What Works in Schools: Translating Research into Action*. Alexandria: ASCD.

27 Hattie, J. (2009). *Visible learning – a synthesis of over 800 meta-analyses relating to achievement*. Oxon: Routledge.

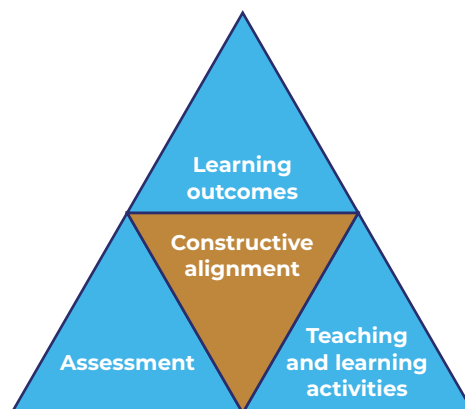
6.3 Studeerbaarheid vergroten door evenwichtig curriculum

Waar lopen instellingen tegenaan in deze fase? Opleidingen weten uit eigen onderzoek vaak heel precies in welke jaren en bij welke onderdelen van het curriculum de meeste studenten uitvallen en veelal ook waarom dat zo is. In het eerste jaar moeten studenten nog wennen aan het hbo, de zwaarte van de theoretische vakken kan voor de één een struikelblok zijn en de timing van de stages voor de ander. Bij de tweedegraadslerarenopleidingen werden met name de zwaarte van de stages, de begeleiding van de stages en de integratie van de stages in het totale curriculum genoemd als struikelblok.

Wat weten we uit onderzoek?

Uit: brochure op weg naar studiesucces, Fontys januari 2019

Het principe van 'constructive alignment' (Biggs & Tang, 2011) gaat uit van het inzicht dat studiegedrag wordt beïnvloed door de samenhang tussen beoogde leerresultaten, onderwijsactiviteiten en toetsing. Consistentie is een belangrijke voorwaarde voor het stimuleren van gedrag dat leidt tot constructief en diepgaand leren. Als er geen 'fit' is kan dat een averechts effect hebben op het gewenste studiegedrag. Ook de organisatie van de leeromgeving ('structuur') draagt bij aan een betere studievoorgang van studenten en daarmee aan het verhogen van het rendement (Jansen, 2012). Veel onderzoeken laten zien dat een goede programmering het verschil kan maken (Van Berkel, Jansen & Bax, 2012). Om het leren te bevorderen is het van belang dat het leerproces van de student centraal staat bij het inrichten van de leeromgeving. Dat betekent zorgen voor een optimaal leerritme voor elke student en het voorkomen van onnodige belemmeringen. Voorbeelden van maatregelen die aantoonbaar effect hebben, zijn het programmeren van een beperkt aantal parallele studieonderdelen en het voorkomen van concurrentie tussen toetsen en herkansingen. Andere voorbeelden zijn voldoende, laagdrempelige contacttijd en het geven van directe feedback op prestaties (Jansen, 2012). Dochy (2016) spreekt van het 'just-intime principe': het moet voor nu belangrijk zijn, niet voor later.

Figuur 3. (Bakx & van Nuland (2015) Constructive alignment. Aangepast overgenomen uit Biggs, J., & Tang, C. (2011). *Teaching for Quality Learning at University*. Maidenhead: Society for Research into Higher Education & Open University Press).

Bij de tweedegraadslerarenopleidingen zijn stages een belangrijk onderdeel van de opleiding, maar een ook onderdeel waar risico bestaat op uitval van de studenten om meerdere redenen. Een recent onderzoek uitgevoerd door de Groene Amsterdammer onder startende docenten liet zien dat 40% van de ondervraagden extra stagetaken kreeg toegeschoven. Verder bleek dat een deel hiervan ook eerder zelfstandig voor een klas gezet wordt, dan toegestaan is vanuit de stage. De helft van de docenten die deze extra stagetaken kreeg, zegt verder dat die taken het extra moeilijk maakten de opleiding af te maken in de tijd die ervoor staat²⁸.

Welke maatregelen zetten instellingen in om dit op te lossen?

De opleidingen die wij spraken zoeken voortdurend naar het verbeteren van de studeerbaarheid van de opleiding, zoals in de theorie aangegeven wordt. Zij zoeken naar het optimale leerritme met zo min mogelijk onnodige belemmeringen. Dat doen zij door:

- Het moment en de reden van uitval te monitoren, zodat duidelijk wordt waar de echte struikelblokken in het curriculum zitten.
- Vervolgens het onderdeel van de opleiding dat als struikelblok wordt ervaren te herzien. Dit kan bijvoorbeeld door extra begeleiding te bieden, het vak op te knippen, het vak in een periode te verzorgen waar andere mindere zware vakken worden verzorgd en bijspijkerlessen in te zetten voor specifieke groepen studenten.
- Overgangen waar uitval vaak plaatsvindt te versoepelen. Dat gaat dan om de overgang van het vo/mbo naar het hbo (bij instroom), maar ook de overgangen van theorie naar stage en van stage weer naar theorie.

28 <https://www.groene.nl/artikel/onvoorbereid-voor-de-leeuwen-geworpen>

Vormings- en ontdekkingsjaar (HAN)

Bij de HAN wordt bij de tweedegraadslerarenopleidingen bij o.a. de talen het eerste jaar bewust ingericht als een vormings- en ontdekkingsjaar. Studenten worden, mede met behulp van een orthopedagoog, meegenomen in de cultuur en er is tijd voor persoonsvorming en 'rijpingstijd': kan en wil ik leraar worden? Een orthopedagoog is daarbij actief betrokken. In het tweede jaar staat didactiek en de praktijk centraal, een vol programma. Jaar drie bevat de minor. In de overgang van jaar twee naar jaar drie wordt de tijd gegeven om de vakken goed af te ronden vóór de stages.

Het is voor alle tweedegraadslerarenopleidingen die wij spraken het lastigst om het moment te bepalen waarop het opdoen van praktijkervaring het best past in het leerproces van de individuele student en hoe dat vervolgens goed georganiseerd en begeleid wordt. Aangegeven werd dat in ieder geval rekening gehouden wordt met de volgende factoren:

- De stage moet geen 'black box' zijn voor de opleiding. De verwachtingen aan de voorkant moeten voor de student en de stageplek helder zijn en er moet tussentijds geëvalueerd worden zodat de opleiding niet pas achteraf hoort dat de stage niet goed verliep of dat er pas ingegrepen wordt als de stagiair uitvalt. Aangegeven werd dat er meestal onvoldoende tijd ingeruimd wordt om te reflecteren op dit proces, zeker aan de voorkant.
- Inhoudelijk moet de stage aansluiten op de rest van het curriculum (zowel vóór de stages als erna), kortom: organiseer de inhoudelijk samenhang.

Authentieke leeropdrachten (Fontys Hogescholen)

Bij de Fontys opleiding Engels werken de voltijdsstudenten tijdens hun opleiding aan authentieke opdrachten op een vo- of mbo-school waarmee de opleiding samenwerkt in een vakdidactisch netwerk. Didactische onderwerpen, onder begeleiding van vakdocenten van de opleiding ontwikkeld, worden direct in de praktijk toegepast. De student ontdekt snel of het ontwerp in de praktijk werkt door de reactie van de leerlingen. Feedback wordt gegeven door begeleiders direct op de werkplek, vakdocenten van de opleiding en medestudenten (peers). De opleiding voorzien in de theoretische bodem en studenten toetsen direct hun ideeën aan de praktijk. Er is sprake van sterke interactie tussen theorie en praktijk en studenten leren betekenisvol. Dit heeft een positieve invloed op de studievoortgang. Samen met andere interventies, zoals meer samenhang in het programma is er een stijgende lijn in studiesucces zichtbaar (zie ook brochure Fontys: op weg naar studiesucces 2019).

6.4 Aanpassen onderwijs aan vraag: onderwijslogistiek en flexibilisering

Waar lopen instellingen tegenaan in deze fase? Eerder is aangegeven dat de tweedegraadslerarenopleidingen zich bij uitstek kenmerken door een studentenpopulatie met verschillende achtergronden met verschillende wensen en uitdagingen. Een deel van de studenten werkt naast de studie, er zijn zowel studenten die rechtstreeks van het vo komen als studenten die zij-instromers zijn en de nodige ervaring hebben, maar soms ook een gezin en andere werkzaamheden. De tweedegraadslerarenopleidingen hebben de uitdaging van diversiteit en kleinschaligheid. Voor de vormgeving van het onderwijs en het bieden van maatwerk om de studeerbaarheid te bevorderen geeft dit een extra uitdaging.

In juli 2019 verscheen een kamerbrief over het aantrekkelijker maken om te werken in het onderwijs en een advies van de onderwijsraad 'Ruim baan voor leraren'. Daarbij is de ambitie uitgesproken voor een sector-overstijgende bevoegdheidsstructuur, verbredings- en verdiepingsmogelijkheden en helderheid over trajecten die leiden tot een bevoegdheid. Behalve het aantrekkelijk maken van de opleidingen voor de studenten ligt er een grote uitdaging voor de tweedegraadslerarenopleidingen om het aanbod effectief, organiseerbaar en rendabel te laten zijn.

Wat is hier over bekend vanuit de theorie?

Er zijn landelijk meerdere experimenten gestart met flexibilisering van het onderwijs, waaronder de experimenten leeruitkomsten. Het doel van de experimenten sluit aan bij het voorkomen van de oorzaken van uitval. In de experiment regeling zijn de volgende doelstellingen/hypothesen opgenomen:

- Studenten: de student krijgt meer zeggenschap en regie over de invulling van zijn opleiding.
- Volwassen studenten: die al werkervaring hebben kunnen studiepunten krijgen voor de leeruitkomsten die hij/zij al beheerst. Hierdoor wordt de opleiding efficiënter en vaak ook korter.
- Werkgevers: de opleiding kan beter aansluiten op de wensen van werkgevers. Denk aan de inhoud van de opleiding. Of de tijd die de student beschikbaar heeft voor de studie. Dit betekent ook minder kosten.

Uit de literatuur blijkt dat het betrekken van studenten bij het onderwijs en ze mee laten denken over de vormgeving ervan in ieder geval bijdraagt aan het studiesucces.

De experimenten leeruitkomsten zijn geëvalueerd in april 2021 (ReserachNed, april 2021). Op het gebied van studiesucces wordt in de evaluatie aangegeven dat het nog te vroeg is om daar conclusies aan te kunnen verbinden.

Welke maatregelen zetten instellingen in om dit op te lossen?

Uit de interviews met de instellingen zien we dat meerdere instellingen breed aan de slag zijn gegaan met de landelijke experimenten leeruitkomsten en de structuur en invulling van het onderwijs daar op aan het aanpassen zijn. Anderen flexibiliseren dat op kleinere schaal.

Flexibele deeltijdopleidingen (NHL Stenden)

In de visie van NHL Stenden Hogeschool op het deeltijdonderwijs staan gepersonaliseerd leren en co-creatie centraal. Bij gepersonaliseerd leren vormt de leervraag van de student het uitgangspunt. Wat zijn de ambities en motieven van de student? Is er een noodzaak of wens tot om- of bijscholing of om interesse in verdieping of verbreding van kennis? De student kan zelf een leerarrangement en een leerroute samenstellen. De leerroute is afhankelijk van de huidige kennis en ervaring in relatie tot wat een diploma of certificaat vraagt. In het leerarrangement wordt afgesproken welke vakken of lessen de student gaat volgen, en op welke manier de student de leeruitkomst wil gaan aantonen. De flexibilisering richt zicht op de dimensies tempo, tijd, plaats, programma en toetsing. Bij de vormgeving van flexibel onderwijs onderscheidt NHL Stenden Hogeschool vijf aspecten: Oriëntatie/intake en afspraken, onderwijsleeromgeving, toetsing, validering en waardering, ondersteuning en begeleiding en onderwijslogistiek.

Het flexibel onderwijs vindt plaats in vier leercontexten:

- Contactonderwijs: een vaste groep studenten op een vast tijdstip in een lokaal met een docent.
- Collaborative learning: een groep studenten ondersteunt elkaar bij het leren. Plaats, tijd en samenstelling van deze groep zijn niet gespecificeerd. Er kan sprake zijn van contactonderwijs, maar de groep kan ook asynchroon en op afstand samenwerken, al dan niet in combinatie met docenten of onderzoekers.
- Individueel: een student voert zelfstandig leeractiviteiten uit en bepaalt zelf tijd en plaats.
- Werkplek: leeractiviteiten zijn gekoppeld aan de (sociale) omgeving van de werkplek van de student.

(Uit: 'Casestudy organiseren van flexibel onderwijs, programma goed georganiseerde school, Hogeschool Leiden 2019).

Voor de tweedegraadslerarenopleidingen in deeltijd betekent bovenstaande dat de student zelf het eigen leerarrangement bepaalt met hulp van een studietoestel. De opleiding bestaat uit gecertificeerde onderdelen van dertig EC's die opgeteld leiden tot een bachelor diploma. De leeruitkomsten zijn leerwegaafhankelijk geformuleerd, het aantonen van leeruitkomsten kan op verschillende manieren plaatsvinden.

De student bepaalt het eigen tempo en ook de eigen manier van leren: face to face, via online learning en op de eigen werkplek. Veel (de meeste) studenten maken gebruik van het (fysieke) aanbod omdat dat motiverend en bindend werkt. De studietoestel begeleidt de student gedurende de opleiding. Daarnaast vinden groepsbijeenkomsten plaats waarin studenten ervaringen delen, elkaar helpen en motiveren ter bevordering van het studiesucces.

Er wordt nog een effectmeting uitgevoerd op de vraag of dit experiment, waarin het onderwijs verregaand is geflexibiliseerd en de student zelf aan het roer zit, een positief effect heeft op de in- door en gediplomeerde uitstroom van de tweedegraadslerarenopleidingen van de NHL Stenden Hogeschool.

Ook bij Fontys worden flexibele leerroutes in het domein educatie onderzocht. Onderstaand is beschreven hoe dat vormgegeven wordt.

Flexibele leerroutes in domein educatie (Fontys Hogescholen)

Fontys is vanaf 2019 aan de slag met een transitie in het brede educatie domein waar de tweedegraadslerarenopleidingen binnen vallen om de leerroutes te flexibiliseren en onderling te verbinden. Deze beweging is ingezet doordat Fontys zag dat het werkveld voortdurend in beweging is en onderwijsinnovaties vragen om leraren met andere capaciteiten. Binnen de bestaande smalle croho-opleidingen van de educatieve opleidingen kon Fontys hier vaak onvoldoende invulling aan geven zonder de complexiteit en bijbehorende kosten nog verder te vergroten.

Door gezamenlijk toe te groeien naar een flexibel opleidingsmodel kan sneller ingespeeld worden op ontwikkelingen in het werkveld, leraren een breder carrièreperspectief gegeven worden, kleine opleidingen beter (en beter betaalbaar) georganiseerd worden en studenten meer ruimte gegeven worden om eigen keuzes te maken die passen bij de leraar die zij willen worden. Het bestuursakkoord Flexibilisering Lerarenopleidingen ondersteunt deze door Fontys al ingezette beweging richting flexibilisering.

Gestart is met de vraag van verschillende type studenten: persona's. Vervolgens zijn op basis van persona's uitgangspunten geformuleerd voor de verschillende leerroutes en de mogelijke variatie daarin en de bijbehorende mogelijke leeruitkomsten. Het uitgangspunt is flexibilisering op meerdere variabelen in het curriculum, zoals:

- Leerinhouden (voor verbreden of verdiepen)
- Leerproces (voor versnellen of vertragen)
- Leervormen (voor plaats en mate van sturing/ondersteuning) aanbod of vraaggestuurd.

Het traject is nog in de implementatiefase, zodat Fontys op dit moment nog geen harde effecten kan vaststellen. Wel zijn er hoofddoelstellingen opgesteld voor 2021-2025 waar Fontys na implementatie met name effect op hoopt te zien:

- Studenten kunnen tijdens en na hun opleiding meer keuzes maken om zich te oriënteren, te verbreden of te specialiseren door middel van een flexibel opleidingsmodel waarbij gebruik gemaakt wordt van opleidingsoverstijgende leeruitkomsten en gemeenschappelijke kaders.
- Het aanbod van educatieve opleidingen en leerroutes sluit beter aan bij de behoeftes en wensen van werkveldpartners.

HOOFSTUK 7

Fase 4: Diplomerings

7.1 Begeleiding langstudeerders en voorkomen groenpluk

Waar lopen instellingen tegenaan in deze fase?

In de laatste fase van de lerarenopleiding loopt een aanzienlijk deel van de studenten vertraging op. Deze vertraging kan met verschillende factoren te maken hebben. Zo zien instellingen dat studenten door de tekorten in het onderwijs steeds vroeger gevraagd worden om al deels betaald voor de klas te staan. Wanneer studenten op de school gaan werken raakt het afstuderen vaak in gedrang. De druk is op dit moment dermate groot dat uitzendbureaus actief studenten benaderen om betaald les te gaan geven.

Verder is er een duidelijk verschil te zien tussen type studenten, maar ook tussen voltijd- en deeltijdtrajecten. Zo duurt voor deeltijdstudenten de studie vaak langer door de combinatie werk/privé. Daarnaast zijn zij door het vaak meer individuele traject dat zij volgen in grotere mate uit zicht voor de instelling. Daarnaast is verschil te zien tussen studenten in hoe vatbaar zij zijn voor vertraging. Waar de ene groep makkelijker met het combineren van opleiding, praktijk en werk kan omgaan moet de andere groep hierin soms echt bij de hand genomen worden. Met name bij deeltijders in de afsluitende fase van de studie is het heel lastig om in contact te komen/zicht te hebben op het afronden van het opleidingsproces. Tenslotte wordt door instellingen aangegeven dat vaak in jaar twee al zichtbaar wordt welke studenten vatbaar zijn voor vertraging, waardoor het voorkomen van langstudeerders dus niet beperkt is tot het einde van de studie, maar deel is van een probleem dat eerder begint.

Wat weten we uit onderzoek?

Er is nog relatief weinig onderzoek gedaan naar langstudeerders in lerarenopleidingen. Wel liet een onderzoek van een student van de HvA²⁹ onder studenten van de Academie Lichamelijke Opvoeding zien, dat er met name op het gebied van zelfregulatie een significant verschil te zien was tussen langstudeerders en de gemiddelde studenten. De gemiddelde studenten scoorden op dit vlak duidelijk beter. Om langstudeerders tegen te gaan wordt vanuit het onderzoek aanbevolen om een vragenlijst omtrent zelfregulatie eerder in de studie te laten afnemen, zodat potentiële langstudeerders eerder opgespoord en al vroeger anders begeleid kunnen worden.

Verder bleek uit een grootschalige enquête in een recent onderzoek³⁰ dat bijna zestig procent van de ondervraagde docenten nog tijdens de lerarenopleiding een onderwijsbaan krijgt aangeboden. Dit bevestigt dus het hierboven uiteengezette beeld bij instellingen. Opleiders geven hierin aan dat de studie bij studenten-met-baan steeds lager op de prioriteitenlijst komt. Als de stagiair die tot teamleider promoveerde, een ziekteverlof opving of mentor werd zich ook nog eens goed voor de klas weet te redden, komt snel de vraag of die stagiair niet nu al betaald aan de slag wil. Met name bij tekortvakken is de groenpluk een erg groot probleem. Bij de Hogeschool Rotterdam wordt aangegeven dat tot 95 procent van de studenten aan de lerarenopleiding natuurkunde al in het tweede jaar een aanstelling op school kreeg en hadden ze tot voor kort meer dan duizend langstudeerders op vierduizend studenten.

29 Zee, Ike van der (Student); Bax, Hilde; Schaper, Niek - Een goede docent stopt nooit met leren : Het verschil tussen 'de reguliere student' en 'de langstudeerder'. Een onderzoek naar zelfregulatie op de Academie Lichamelijke Opvoeding te Amsterdam. (2017)

30 Investico - Onvoorbereid voor de leeuwen geworpen (2021)

Welke maatregelen zetten instellingen in om dit op te lossen?

Instellingen proberen op verschillende manieren de bovengenoemde uitdagingen het hoofd te bieden. Zo biedt de HAN bij sommige opleidingen specifieke begeleiding aan studenten die in jaar drie of vier vertragen. Deze studenten worden door de instelling echt bij de hand genomen en worden er wekelijkse afspraken gemaakt over wat studenten wanneer afgerond willen hebben. De opleidingen waarbij deze benadering wordt toegepast geven aan dat doordat studenten hiermee een stok achter de deur hebben, hun studievoortgang verbetert.

Bij de NHL Stenden Hogeschool worden langstudeerders bij de wiskundeopleiding actief benaderd om gezamenlijk aan onderdelen te werken met medestudenten die in dezelfde situatie zitten. Op deze manier kunnen zij zich zowel inhoudelijk als mentaal aan elkaar optrekken om toch snel tot een snelle afronding van de studie te komen. Bij de opleiding Binask van NHL Stenden Hogeschool krijgen deeltijdstudenten met studievertraging via het begeleidingssysteem 'study succes' intensievere begeleiding waarin de studenten hulp ontvangen in het structureren van hun planning. Verder wordt er voor ondersteuning op specifieke onderdelen gebruik gemaakt van collega's met aanvullende expertise die de studenten hierin ondersteuning bieden. De NHL Stenden Hogeschool merkt dat deeltijders en langstudeerders dit erg waarderen en gaan er daarom vanuit dat het een bevorderende werking heeft. Bij de opleiding Engels wordt er om langstuderen tegen te gaan, extra contacttijd ingepland in jaar vier. Door middel van Q&A sessies en inloopsessies probeert de opleiding hiermee de drempel voor ondersteuningsvragen voor deze studenten te verlagen.

Bij Fontys wordt in de fase van het afstudeeronderzoek door middel van intervisiebijeenkomsten³¹ de studievoortgang van de deelnemers verbetert. Lees hier meer over in het volgende kader.

Intervisiebijeenkomsten tijdens afstudeeronderzoek (Fontys Hogescholen)

Binnen het afstudeertraject van de masteropleiding Biologie van Fontys Hogescholen heeft persoonlijke en tijdige feedback een centrale plaats in het programma. Tijdens het traject zijn er verschillende klassikale bijeenkomsten waarin de studenten elkaar feedback geven op hun (tussen)resultaten. Via een speciaal formulier krijgt elke student persoonlijke feedback zodat de formulering helder is. Studenten nemen deze feedback vervolgens mee en moeten zelf met een formulering komen over hoe zij de feedback gaan verwerken in hun onderzoek. Er wordt daarnaast vanaf het begin gewerkt met via een rubric met vaste criteria waaraan de student moet voldoen aan het einde van het traject, zodat het voor studenten duidelijk is waar zij naartoe werken. Op deze manier is het voor studenten mogelijk om regie op hun eigen leerproces te nemen.

Wat zijn de ervaringen met dit instrument tot zover? Sinds de invoering van deze klassikale intervisietrajecten constateert de opleiding een positief effect op de studievoortgang en lopen studenten die deelnemen aan de intervisiebijeenkomsten significant minder studievertraging op.

Naast het inzetten op speciale begeleiding aan het einde van de studie, worden door instellingen soms ook afspraken gemaakt met studenten/partnerscholen in het beperken van betaalde uren tijdens de studie. Zie in het onderstaande kader hoe Driestar hogeschool deze methode toepast.

31 Fontys – Op weg naar studiesucces (2019)

Afspraken met partnerscholen in tegengaan groenpluk (Driestar hogeschool)

Driestar hogeschool maakt om de negatieve effecten van groenpluk te beperken afspraken met partnerscholen over het aantal uren dat studenten betaald mogen werken. Zo is er de afspraak dat studenten die de route 'Opleiden in de school' volgen pas op zijn vroegst na jaar twee betaald werk mogen gaan doen op de school. Na jaar twee is er een assessment met de studenten waarin gekeken wordt of zij genoeg studiepunten behaald hebben (90) om betaald werk te mogen doen. Hiermee wordt de student tegelijk geprikkeld het tweede jaar studiepunten te blijven behalen.

In jaar drie en vier is betaald werk vervolgens gelimiteerd toegestaan. Zo mogen de studenten in jaar drie maximaal negen lesuren en studenten in jaar vier maximaal twaalf lesuren per week betaald lesgeven. Driestar hogeschool heeft deze maatregel ingevoerd omdat zij zagen dat studenten ofwel hun opleiding te veel op de achtergrond gingen zetten ofwel te jong verantwoordelijkheden kregen toegeschoven waar zij nog niet altijd aan toe waren. Twee effecten die ervoor zorgden dat studenten sterk vertragen of zelfs uitvallen. Driestar hogeschool kan deze methode toepassen omdat zij op meerdere vlakken een sterke relatie hebben met de scholen aan wie zij studenten leveren, waardoor de lijntjes op dit gebied ook kort zijn. Wanneer gemerkt wordt dat scholen studenten toch al te vroeg of teveel uren betaald voor de klas zet kan er daarom snel in gesprek gegaan worden met de school en student in kwestie.

Tenslotte hoorden wij van meerdere instellingen dat de corona-periode een positief effect gehad heeft op het in contact blijven met deeltijders met studievertraging. Doordat deeltijders vaak een druk leven naast hun studie hebben blijven zij online langer aangehaakt dan fysiek. Omdat de tijdsinvestering lager is zonder de reistijd bij fysieke bijeenkomsten. Er wordt dan ook aangegeven dat speciaal voor deze doelgroep ingezet zal blijven worden op de mogelijkheid van online begeleiding wanneer hier behoefte voor is.

HOOFDSTUK 8

Reflectie studenten

We hebben de studentvertegenwoordigers van de instellingen die aan dit onderzoek hebben meegewerkt gesproken over wat zij belangrijk vinden om het studiesucces van de opleiding te verhogen en wat hun ervaringen zijn met verschillende maatregelen. De studentvertegenwoordigers hebben voorafgaand aan het gesprek met Berenschot hun achterbannen geraadpleegd.

Oorzaken van uitval

Kijkend naar de drempels die de studenten zelf aangeven te ervaren, komen onder andere onderschatting van het niveau en verkeerde studiekeuze naar voren als redenen voor het niet afmaken van de opleiding. Verder geven de studenten ook aan dat de zwaarte van de opleiding meespeelt, mede door de vele praktijkonderdelen en uitgebreide verslaglegging die hierbij verwacht wordt. Verder inzoomend wordt door studenten ook het vermogen om hun studiebelasting in combinatie met andere verplichtingen goed te kunnen plannen genoemd als bepalende factor. De communicatie en begeleiding is binnen studieonderdelen namelijk vaak strakker en duidelijker dan over de vakken heen. Verder kunnen ervaringen ten aanzien van de stage redenen zijn voor studenten om uit te vallen. Deze kunnen versterkt worden doordat er mede door tekorten op de arbeidsmarkt bij sommige studenten al snel veel verantwoordelijkheid verwacht wordt. Door studenten wordt namelijk aangegeven dat de focus snel naar het voorbereiden van lessen voor de stage gaat dan naar de vakken van de opleiding. Genoemde factoren zijn herkenbaar van het beeld uit de literatuur en de ervaringen van de opleidingen zelf.

Behulpzame factoren voor studenten

Wanneer gevraagd wordt naar zaken die studenten geholpen hebben in hun studie komt voornamelijk het begrip en de persoonlijke betrokkenheid van docenten en begeleiders naar voren. Zo gaf een student aan dat feedback van haar docent over haar stressniveau geholpen heeft beter door de studie te gaan. Ook wordt het groepsgevoel en onderlinge persoonlijke relaties als factoren aangewezen die behulpzaam zijn. Als laatste wordt door een student aangegeven dat het vertrouwen dat hij/zij via de stagebegeleider kreeg om les te geven, bijdroeg aan succesvol verloop van de studie.

Verbeterpotentie volgens studenten

Kijkend naar factoren waar volgens de studenten nog op verbeterd kan worden, komt er een aantal suggesties naar voren. Ten aanzien van begeleiding geven meerdere studenten terug dat begeleiding er wel is, maar dat deze vaak op cursusniveau is georganiseerd en niet overkoepelend. Vaak moet ook zelf gevraagd worden naar extra begeleiding. Verlaging van deze drempels ten aanzien van begeleiding studenten kunnen helpen die dreigen uit te vallen.

Daarnaast zijn begeleiders vaak erg behulpzaam en persoonlijk betrokken, maar zou de focus meer gericht kunnen worden op het leren van studenten om hun eigen opleiding te managen. Zo wordt er een aantal facetten genoemd van begeleiding waarop de instelling nu niet inzet, maar wat naar hun mening wel helpt om het studentsucces te verhogen:

- Hoe studie en privé te combineren door middel van realistisch plannen;
- Hoe je de juiste balans tussen opleiding en stage kunt vinden;
- Hoe je effectief kan reflecteren: Hoe bepaal je persoonlijke leerdoelen en hoe kom je tot een kernachtige reflectie. Reflecteren is een belangrijke vaardigheid op zichzelf, waar bij veel opleidingen vanuit gegaan wordt dat studenten al beheersen;
- Hoe bouw je een effectief portfolio op.

Verder is er volgens studenten verbetering mogelijk in de verbinding tussen de opleiding en de stageplek. Niet zozeer in de verbinding tussen de inhoud van de stage en de opleiding, maar met name op een sterkere verbinding tussen opleidings- en stageomgeving. Zoals de betrokkenheid van de opleidingsdocent bij de stage en coaching op maat bij studenten aangaande de problemen en uitdagingen waar zij tijdens hun stage tegenaanlopen.

HOOFDSTUK 9

Conclusie en aanbevelingen voor het verder verhogen van studiesucces

9.1 Inleiding

In dit onderzoek hebben we gekeken naar de onderstaande vraagstukken

- Is er meer inzicht te verkrijgen in de oorzaken van uitval bij de tweedegraadslerarenopleidingen op basis van een analyse van DUO cijfers? Zijn er opleidingen die het gezien de cijfers beter doen dan anderen voor wat betreft doorstroom en gediplomeerde uitstroom?
- Welke maatregelen worden bij deze opleidingen ingezet om studiesucces te bevorderen? Welke maatregelen lijken volgens de teams en studenten in de praktijk succesvol en waarom?

In dit conclusiehoofdstuk geven we de hoofdlijnen weer van de oorzaken die we zijn tegengekomen van de uitval bij tweedegraadslerarenopleidingen (met name in de tekortvakken) en geven we een reflectie op de maatregelen die we tegen zijn gekomen bij de vijf instellingen waar we deep dives hebben uitgevoerd. Deze reflectie hebben we aangevuld met een aantal aanbevelingen die we mee kunnen geven voor de korte termijn.

9.2 Oorzaken uitval

Bij onze verkenning van mogelijke oorzaken van uitval bij de tweedegraadslerarenopleidingen hebben we meerdere bronnen bekeken: de in-, door- en uitstroomcijfers van studenten van de tweedegraadslerarenopleidingen van de afgelopen tien jaar (bron: DUO), eerder uitgevoerd onderzoek (deskresearch) en gesprekken bij de vijf instellingen waar we de voorbeelden

van maatregelen hebben opgehaald. Studenten aan de lerarenopleiding vallen relatief vaker uit dan bij de gemiddelde hbo-opleiding. Uit de in dit onderzoek geraadpleegde bronnen blijkt dat verschillende facetten aan de lerarenopleiding van invloed zijn op deze relatief hoge uitval.

Zo wordt de lerarenopleiding door studenten ervaren als relatief zwaar ten opzichte van de gemiddelde hbo-opleiding. Er wordt van studenten al vroeg een zekere mate van vakvolwassenheid en professionele rijping verwacht. Doordat stages vroegtijdig in de opleiding plaatsvinden, moet de beginnende leraar (en dan nog student) vroeg in bezit zijn van een basisset vaardigheden en competenties, maar moet daarnaast zowel binnen de opleiding als op stage kunnen aantonen dat hij qua vakkennisniveau boven de stof kan staan. Een student heeft hierdoor minder tijd om te acclimatiseren en in een studie te groeien dan de gemiddelde hbo-student. Daarnaast krijgen studenten binnen opleidingen waar tekorten heersen tijdens hun stage geregeld al meer verantwoordelijkheid toebedeeld dan waar zij uitgaand van het reguliere opleidingstempo klaar voor zouden moeten zijn. Tenslotte worden ook studiekeuzes om de vakinhoud in plaats van het leraarschap en combinatiedruk bij zij-instromers als specifieke uitdagingen binnen de lerarenopleidingen genoemd. Geconcludeerd kan worden dat studenten van lerarenopleidingen hierdoor als het op studiesucces aankomt een intensievere aanpak nodig hebben dan de gemiddelde hbo-student.

9.3 Reflectie op de maatregelen om studiesucces te bevorderen

In de hoofdstukken 3 tot en met 7 zijn de verschillende fasen in de studieloopbaan van een student opgenomen: Oriëntatie en intake, begeleiding van studenten, studeerbaarheid van de opleiding en diplomering. Vervolgens is per fase beschreven:

- Wat de instellingen en studenten zien als uitdaging in deze fase (waar lopen studenten en onderwijsteams tegenaan?)
- Wat we weten uit de literatuur (wat werkt bij het verhogen van studiesucces volgens eerder onderzoek?)
- Welke interventies we zien bij de instellingen die we hebben gesproken (voorbeelden van interventies?)

Het studiesucces bij de tweedegraadslerarenopleidingen staat hoog op de agenda bij alle gesproken instellingen. Er worden veel verschillende maatregelen ingezet, die vervolgens in de Corona tijd zijn uitgebreid en geïntensiveerd. Toch geven alle vijf hogescholen aan niet dé oplossing te hebben.

Juiste mix van interventies: aandacht voor de verbinding tussen relatie, autonomie en competentie

‘Studentbegeleiding’ en ‘studeerbaarheid’ is een breed begrip voor een groot aantal interventies die zowel binnen als buiten het onderwijs plaatsvinden in alle fasen van de studentloopbaan. Als we kijken naar eerder onderzoek en de maatregelen die we tegenkwamen in de praktijk, dan blijft dat een zoektocht om maatwerk te leveren binnen driehoek: competentie, relatie en autonomie.³²

- **Competentie:** het gevoel effectief te zijn in de voortdurende interactie in de sociale omgeving en het ervaren van de mogelijkheid om als student de eigen capaciteiten te benutten. Het gaat hier dus niet om aangeleerd gedrag maar een gevoel van vertrouwen in eigen capaciteit en acties.
- **Relatie:** het gevoel verbonden te zijn met anderen, van zorgen en verzorgd worden, van ergens toe behoren. Het gaat ook over een gevoel van veiligheid en het hebben van een thuisbasis.
- **Autonomie:** de perceptie om het gedrag zelf te mogen bepalen, vanuit eigen interesses en waarden. Het gaat om het gevoel de handen aan het stuur te hebben, ook al oefenen anderen daar invloed op uit. Autonomie moet dus niet verward worden met onafhankelijkheid.

Studenten willen laten zien wat zij kunnen en zichzelf als effectief ervaren (competentie). Dat vraagt van de opleiding dat deze is afgestemd op de mogelijkheden en (basis)behoeften van de student. Bijvoorbeeld door de student de ruimte te geven om leerdoelen te formuleren en haalbare resultaten te behalen. Een combinatie van hoge (en reële) verwachtingen en beschikbaarheid van studiebegeleiding zijn een goede basis voor het ontwikkelen van een gevoel van competentie bij de studenten.

Studenten hebben ook behoefte aan relatie, zowel met hun docenten als met medestudenten. Het gevoel van erbij willen horen en deel uitmaken van een gemeenschap. Bijvoorbeeld door lid te zijn van de studievereniging. Deze verbondenheid heeft nog explicieter aandacht gevraagd in de coronatijd. Docenten en SLB'ers hebben (veel) invloed op de kwaliteit van de relaties, niet door op de voorgrond te treden, maar juist door vanaf de zijlijn beschikbaar te zijn. Tijdens de coronaperiode hebben hogescholen frequenter contact opgenomen met studenten. Door te luisteren, vertrouwen te geven, steun te bieden en uitnodigende omstandigheden te creëren. Dit zijn belangrijke pedagogische voorwaarden voor het ontstaan van goede relaties en deze zijn tijdens deze periode dus ook verder uitgebouwd.

Studenten willen het gevoel hebben eigen regie te kunnen voeren over hun leven; zelf beslissen en keuzes maken. Het pedagogische antwoord hierop is het bieden van veiligheid, ruimte, begeleiding, ondersteuning en het faciliteren van de verbondenheid tussen studenten onderling en met docenten. Rekening houdend met het stimuleren van individuele vrijheid van de student, maar wel in de relatie met anderen in de sociale en de onderwijsomgeving. Het eerdergenoemde ‘goal setting programma’ kan hieraan bijdragen, net zoals het flexibiliseren van het onderwijs.

Studiesucces in tijden van flexibilisering

Het onderwijs zal in de toekomst naar verwachting in steeds verdere mate geflexibiliseerd worden, ook de lerarenopleidingen hebben in het bestuursakkoord van oktober 2020 afgesproken de flexibilisering van het onderwijs te willen versterken en versnellen³³. De flexibilisering van het onderwijs is een ontwikkeling die het studiesuccesdossier overstijgt. Flexibilisering kan gezien worden als instrument dat gebruikt kan worden om het studiesucces te verhogen, maar is daarnaast een steeds belangrijker wordend onderdeel van de context waarbinnen beleid gericht op studiesucces zich de komende jaren zal afspelen.

32 Deci, E.L. & Ryan, R.M. (2000). The ‘what’ and ‘why’ of goal pursuits: Human needs and the self-determination of behavior. *Psychological Inquiry*, 11, 319-338.

33 Ministerie van OCW, VH & VSNU (2020): Bestuursakkoord Flexibilisering lerarenopleidingen. (<https://www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2020/10/12/bestuursakkoord-flexibilisering-lerarenopleidingen>)

Mede door de positieve effecten die uit lijken te gaan van sociale binding en kleinschaligheid, zal nagedacht moeten worden hoe deze factoren behouden/versterkt kunnen worden in een steeds flexibel en meer op het individu afgestemde leeromgeving. Verder zal bij de flexibilisering van opleidingen het belang van ontwikkelen van zelfregulatie/autonomie bij studenten alleen maar toenemen, omdat vaste studiepaden steeds meer zullen verdwijnen en individuele studenten vaker hun eigen pad zullen moeten en kunnen uitstippelen. Mede omdat door studenten die in dit onderzoek gesproken zijn aangegeven werd dat de begeleiding over cursussen heen en tools/training over hoe de eigen opleiding te managen binnen lerarenopleidingen nog wel eens ontbreekt of versterkt zou kunnen worden.

Effectiviteit van interventies

Over het algemeen verschillen de typen interventies die door de hogescholen worden toegepast niet heel sterk van elkaar, wel worden vergelijkbare maatregelen verschillend in de praktijk gebracht. Dat verschil geldt tussen instellingen, maar ook tussen opleidingen binnen dezelfde instelling. Vaak is er op instellingsniveau wel een eenduidige pedagogische visie, maar is te zien dat deze op opleidingsniveau niet altijd of verschillend vertaald wordt.

De hogescholen zijn voorzichtig in een maatregel succesvol te noemen. Dit komt omdat maatregelen en interventies weinig ook daadwerkelijk gemonitord worden op effectiviteit, mede omdat individuele maatregelen lastig te isoleren zijn en er vaak sprake is van kleine groepen studenten.

9.4 Aanbevelingen

De uitdaging voor de opleidingen lijkt niet te liggen op het neerzetten van nieuwe interventies om studiesucces te bevorderen, maar om de samenhang van interventies, de timing van de interventies en het monitoren ervan.

Vindt de juiste balans in de mix van interventies en laat de timing van de interventies aansluiten bij de behoefte van de student.

- Zowel binnen de huidige opleidingen als binnen de (toekomstige) meer geflexibiliseerde opleidingen gaat het om de balans te vinden in de driehoek 'competentie', 'relatie' en 'autonomie'. Het is zinvol om per opleiding samen met de studenten te bezien of de opleiding een combinatie biedt die in evenwicht is.

- Voor wat betreft de studentbegeleiding is het aan te bevelen nog eens goed te kijken naar de begeleiding over de cursussen heen: hoe kan de student de eigen opleiding goed plannen en managen? Dit onderwerp wordt bij flexibilisering van het curriculum steeds belangrijker.
- Motiveren vanuit een bredere kijk op de ontwikkeling van de student. Door bijvoorbeeld studenten te leren zelf regie te nemen op hun ontwikkeling binnen de opleiding en in meeromvattende gebieden in hun leven dan het halen van de studiepunten.
- Het creëren van een eenduidige ondersteunende omgeving voor alle studenten en opleidingen. Het creëren en doorvertalen van gezamenlijke denkkaders over het bevorderen van studiesucces binnen lerarenopleidingen.

Door de NPO-middelen die ingezet kunnen worden ten behoeve van studiesucces is er momentum om op het niveau van de lerarenopleiding een integraal programma gericht op studiesucces verder uit te werken. Er moet voor worden gewaakt dat de middelen niet te veel besteed zullen worden aan losse instrumentele veranderingen aangezien hier op basis van de gesprekken en literatuur niet de uitdaging lijkt te liggen.

De Hogeschool Utrecht heeft mede door de vrijkomende NPO-gelden op het niveau van de lerarenopleidingen op basis van literatuur en gesprekken met studenten, docenten en managers een integraal beleidskader uitgewerkt hoe studiesucces de komende jaren verbeterd kan worden en hoe dat onderzocht, gemeten en gemonitord kan worden.

Dit voorbeeld zou ook navolging kunnen krijgen in een overkoepelend programma voor de tweede graads lerarenopleidingen. In de gesprekken is expliciet de behoefte geuit, zeker vanuit docenten/mentoren om meer kennis uit te wisselen, zowel tussen opleidingen als tussen instellingen.

Zet een lerende omgeving op voor de tweedegraadslerarenopleidingen, waarbij overkoepelend:

- Gezamenlijk monitoring en onderzoek wordt ingezet naar de effectiviteit van samenhangende maatregelen specifiek voor de tweedegraadslerarenopleidingen.
- Kennis en ervaringen tussen de instellingen en zeker ook op het niveau van de onderwijsteams snel kan worden uitgewisseld.
- De instellingen elkaar op de hoogte kunnen houden van de uitkomsten, door zo van elkaar te leren over de werkzaamheid van verschillende interventies.

‘WIJ ZIJN BERENSCHOT, GRONDLEGGER VAN VOORUITGANG’

Wij zien een Nederland dat altijd in ontwikkeling is. Zowel sociaal als organisatorisch verandert er veel. Al meer dan 80 jaar volgen wij deze ontwikkelingen op de voet en werken we aan een vooruitstrevende samenleving. Daarbij staan we voor duurzaam advies en de implementatie hiervan. Altijd gericht op vooruitgang én echt iets kunnen betekenen voor mensen, organisaties en de maatschappij.

Alles wat we doen, is onderzocht, onderbouwd en vanuit meerdere invalshoeken bekeken. In ons advies zijn we hard op de inhoud, maar houden rekening met de menselijke maat. Onze adviseurs doen er alles aan om complexe vraagstukken om te zetten naar praktische oplossingen waar u iets mee kan. Wij geven advies en bieden digitale oplossingen waarbij we ons focussen op:

- Toekomst van werk en organisatie
- Energietransitie
- Transformatie van zorg
- Transformatie van openbaar bestuur

Berenschot Groep B.V.

Van Deventerlaan 31-51, 3528 AG Utrecht

Postbus 8039, 3503 RA Utrecht

030 2 916 916

www.berenschot.nl